

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ*

ΥΠΟ
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΘΕΜΕΛΗ
Μητροπολίτου Μεσσηνίας

Α'. Ἡ προχριστιανικὴ Μεσσηνία ἐξ ἐπόψεως θρησκείας.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μεσσηνίας προχριστιανικῶς ἦσαν πολυθεῖσται ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες. Πληροφορίας ἀρκετάς, ἀναφερομένας εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν θρησκευτικότητα τῶν Μεσσηνίων, ὡς καὶ εἰς τόπους λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν, περιέσωσεν ὁ Ἕλλην περιηγητὴς Παυσανίας εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 160-180 μ.Χ. συγγραφέν ἔργον τοῦ «Ἑλλάδος περιήγησις», καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ Δ' βιβλίον αὐτῆς, τὸ ἐπιγραφόμενον «Μεσσηνιακά». Αἱ πολῦτιμοι αὗται πληροφορίες τοῦ Παυσανίου ἀρχίζουν χρονικῶς ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνας π.Χ. καὶ φθάνουν μέχρι καὶ τοῦ 2ου αἰῶνος μ.Χ. ὅτε ἔγραψε τὴν πολῦτιμον «Περιήγησίν» του.

Εἰς τὰ «Μεσσηνιακά» του ὁ Παυσανίας πληροφορεῖ, ὅτι εἰς τὴν «κεδνήν», ἥτοι τὴν ὀνομαστήν, Ἀνδανίαν ἐτελοῦντο τὰ Μυστήρια, ὅμοια πρὸς τὰ Ἐλευσίνια, μεταφερθέντα εἰς Μεσσηνίαν ἐξ Ἐλευσίνος (Παυσανίου 4,1,4-5).

Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Ἰθώμης ὑπῆρχε ναὸς καὶ βωμὸς τοῦ Διὸς —«τὸ ἐπὶ τῇ κορυφῇ τῆς Ἰθώμης τέμενος»— (4,3,9), ἐξ οὗ καὶ Ἰθωμάτας ἐκαλεῖτο ὁ Ζεὺς (4,12,8), διὰ τὸν ὁποῖον οἱ Μεσσήνιοι ἐπίστευον ὅτι ἐγεννήθη καὶ ἐμεγάλωσεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἰθωμάτα Διὸς ὑπῆρχεν ἄγαλμα αὐτοῦ κατασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀργείου ἀγαλματοποιοῦ Ἀγελάδα, τὸ ὁποῖον ἐφύλασσαν ἱερεῖς εἰς τὴν οἰκίαν του, καθ' ἕκαστον δὲ ἔτος ἐωρτάζοντο εἰς τὸν ναὸν τὰ «Ἰθωμαῖα», παλαιότερον δὲ ἐτελεῖτο κατ' αὐτὰ καὶ «ἀγῶν μουσικῆς» (4,33,1-2). Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον προσέφερε θυσίαν ὁ ἥρωας τῆς Μεσσηνίας Ἀριστομένης, τὴν ὁποίαν οἱ Μεσσήνιοι ὠνόμαζον «Ἐκατομόβνια» (4,19,3). Γενικώτερον τὸ τέμενος τοῦ Ἰθωμάτα Διὸς ὑπῆρξε τὸ καταφύγιον τῶν Μεσσηνίων εἰς δυσκόλους δι' αὐτοὺς περιστάσεις (4,24,5-7).

* Ἡ μελέτη αὕτη εἶναι Ἀνακοίνωσις γενομένη εἰς τὸ Τρίτον Διεθνὲς Συνέδριον Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, συγκληθὲν ἐν Καλαμάτᾳ ἀπὸ 8 ἕως 15 Σεπτεμβρίου 1985.

Ὡσαύτως εἰς αὐτὸ ἐτελοῦντο θυσίαι εἰς τοὺς Διοσκούρους, εἰς τὰς Μεγάλας Θεάς, δηλαδὴ τὴν Δήμητραν καὶ τὴν Κόρην, καὶ εἰς τὸν Καύκωνα, ὅστις, ἔλθων ἐξ Ἑλευσίνος, εἶχε γνωστοποιήσει εἰς τοὺς Μεσσηνίους τὸ τελετουργικὸν μέρος τῆς θρησκείας τῶν κατοίκων τῆς Ἑλευσίνος (4,27,6).

Ἱερὸν Ἀρτέμιδος, καλουμένης Λιμνάτιδος, ὑπῆρχεν εἰς τὰ **δ ρ ι α Μ ε σ σ η ν ί α ς καὶ Λ α κ ω ν ί α ς** καὶ μετεῖχον τῆς ἐν αὐτῷ τελουμένης λατρείας οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι (4,4,2, καὶ 4,31,3).

Εἰς τὴν Ἀβίαν ὑπῆρχεν ἱερὸν «ἐπιφανές» πρὸς τιμὴν τοῦ Ἡρακλέους, «Ἡράκλειον», καὶ ἕτερον πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, «Ἀσκληπιεῖον» (4,30,1).

Ναὸς τῆς Τύχης ὑπῆρχεν εἰς τὰς **Φ α ρ ᾶ ς** καὶ ἄγαλμα αὐτῆς ἐντὸς αὐτοῦ, ἐτιμῶντο δὲ ὑπὸ τῶν Φαραιατῶν, μὲ θυσίας καὶ τάματα, ὁ Νικόμαχος καὶ ὁ Γόργασος ὡς θεραπευταὶ ἀρρώστων καὶ ἀναπήρων (4,30,2-3). Μακρότερον τῶν Φαρῶν ὑπῆρχε τὸ ἄλσος τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνος καὶ ἐντὸς αὐτοῦ πηγὴ ὕδατος (4,31,1 καὶ 4,2,2).

Εἰς τὴν **Θ ο υ ρ ί α ν** ὑπῆρχεν ἱερὸν τῆς θεᾶς Συρίας (4,31,1-2), καὶ φαίνεται ὅτι αὕτη ἦτο ἡ Αἰγυπτία θεὰ Ἴσις.

Πλησίον τοῦ ἕρους Ἰθώμη ὑπάρχει τὸ ἕρος **Ε ὕ α**, τὸ ὁποῖον ὠνομάσθη οὕτω ἀπὸ τὸ βακχικὸν ἐπιφώνημα «εὐ ο ἱ» τοῦ Διονύσου, ὁ ὁποῖος διὰ πρώτην φοράν, εἰς τὸ ἕρος αὐτό, τὸ ἐξεφώνησεν ὁμοῦ μετὰ τῶν γυναικῶν τῆς ὀργιαστικῆς ἀκολουθίας του (4,31,4).

Εἰς τὴν **Μ ε σ σ ῆ ν η ν**, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδου κτισθεῖσαν τὸ 369 π.Χ. κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ τόπου ὑπὸ τῶν μάντεων, ἐκφραζόντων διὰ τῶν «αἰσίων ἱερῶν» τὴν συγκατάθεσιν τῶν θεῶν, καὶ κατόπιν θυσιῶν τὰς ὁποίας ἐτέλεσαν οἱ Μεσσήνιοι «ἱερεῖς» (4,27,5-6), ὑπῆρχε τὸ ἄγαλμα τοῦ Διδὸς Σωτῆρος εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ «ἱερὰ» τῶν θεῶν Ποσειδῶνος καὶ Ἀφροδίτης, καὶ πρὸς τούτοις τὸ «ἄγαλμα Μητρὸς θεῶν» ἀπὸ μάρμαρον τῆς Πάρου, κατασκευασθὲν ἀπὸ τὸν ἀγαλματοποιὸν Δαμοφῶντα, κατασκευάσαντα καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Διδὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἐκτὸς τούτων, οἱ Μεσσήνιοι εἶχον ἐν Μεσσήνῃ καὶ ναὸν τῆς θεᾶς τῶν ἐπιτόκων γυναικῶν ὀνομαζομένης Εἰλειθυίας, καὶ «ἱερὸν ἄγιον» τῆς Δήμητρος, ὡς ἐπίσης καὶ ἄγαλματα τῶν Διοσκούρων, τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ Ἀπόλλωνος, τῶν Μουσῶν, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ κτίτορος τῆς πόλεως Ἐπαμεινώνδου, τῆς Τύχης, τῆς Φωσφόρου Ἀρτέμιδος, ὑπῆρχε δὲ ἐκεῖ καὶ ναὸς τῆς Μεσσήνης θυγατρὸς τοῦ Τριόπα, καὶ ἄγαλμα αὐτῆς ἀπὸ χρυσὸν καὶ μάρμαρον ἐκ Πάρου. Κατὰ τὰς ἐν Μεσσήνῃ θυσίας ἐθυσίαζον οἱ Μεσσήνιοι ἀπὸ ὅλα τὰ εἶδη τῶν ζώων, ἀρχίζοντες ἀπὸ τὰ βόδια καὶ τὰς αἴγας καὶ καταλήγοντες εἰς τὰ πτηνὰ «ἀφιέντες ἐς τὴν φλόγα» ἥτοι καφαλίζοντες αὐτὰ (4,31,6-11). Ἐπὶ τούτοις ἐν Μεσσήνῃ ὑπῆρχε τὸ «ἱεροθύσιον», ἥτοι ὁ χώρος ὅπου ἐτελοῦντο αἱ θυσίαι καὶ αἱ σπονδαί, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχον τὰ ἀγάλματα ὅλων τῶν θεῶν τοὺς ὁποίους ἐπίστευον οἱ

Ἕλληνες καὶ παλαιοὶ τρίποδες, εἰς δὲ τὸ γυμναστήριον αὐτῆς ὑπῆρχον ἀγάλματα τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Θησέως, κατασκευασθέντα ἀπὸ Αἰγυπτίους τεχνίτας (4,32,1). Προτομὴ τοῦ Ἑρμοῦ ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἐκ Μεσσήνης ἔξοδον πρὸς τὴν Μεγαλόπολιν τῆς Ἀρκαδίας (4,33,4).

Εἰς τὸ «Καρνάσειον ἄλσος», τὸ ὁποῖον ἦτο «πλῆρες κυπαρίσων», ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτῶν ἀγάλματα τοῦ Ἀπόλλωνος Καρνείου καὶ τοῦ Ἑρμοῦ. Περὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν εἰς τὸ «Καρνάσειον ἄλσος» διὰ τὰς Μεγάλας θεὰς (Δήμητραν καὶ Κόρην) δὲν κάμει λόγον ὁ Πausanίας — ἀπόρρητα ἔστω μοι», λέγει — ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὴν ἱερότητα τῶν τελουμένων, τὰ ὁποῖα ἐχαρακτηρίζοντο ὡς δεύτερα Μυστήρια μετὰ τὰ Ἐλευσίνια τοιαῦτα (4,33,5).

Εἰς τὴν Κορώνην ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος Παιδοτρόφου, τοῦ Διονύσου καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ ἀγάλματα τοῦ Διδῆ Σωτήρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς. Πέραν τῆς Κορώνης καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης εὐρίσκετο ἀρχαῖο-
τατον καὶ ἀξιοσέβαστον ἱερὸν τοῦ Κορύδου Ἀπόλλωνος (4,34,3-4).

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσίνης, Δρύοπες τὴν καταγωγὴν, εἶχον ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἱερὸν καὶ ἄγαλμα τοῦ Δρύοπος, ὃν ἐθεώρουν υἱὸν τοῦ Ἀπόλλωνος (4,34,6).

Ναὸς τῆς Ἀνεμώτιδος Ἀθηνᾶς, ὡς καὶ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος, ὑπῆρχον ἐν Μεθώνῃ (4,35,5). Ἀνεμῶτις ἐκαλεῖτο ἡ Ἀθηνᾶ καθ' ὅσον ἐν Μεθώνῃ αἰσιότεροι καὶ οὐ κατὰ καιρὸν πνέοντες ἐλυμαίνοντο οἱ ἄνεμοι τὴν χώραν».

Ναὸς τῆς Νίκης καὶ ἄγαλμα αὐτῆς ὑπῆρχεν εἰς τὴν Σφακτηρίαν, τὸ ὁποῖον κατεσκεύασαν οἱ Ἀθηναῖοι εἰς μνήμην τῶν ἐν αὐτῇ κατορθωμάτων αὐτῶν (4,36,4).

Εἰς τὰς Κυπαρισσίας (Κυπαρισσίαν) ὑπῆρχε, σφριζομένη μέχρι σήμερον, πηγὴ παρὰ τὴν θάλασσαν καλουμένη Διονυσιάς, διότι ὑπῆρχε διηγήσεις κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ὕδωρ αὐτῆς ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν γῆν ὅταν ὁ Διόνυσος ἐκτύπησεν αὐτὴν μὲ ραβδί τυλιγμένον μὲ φύλλα κισσοῦ. Ὑπῆρχεν ἐπίσης καὶ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κυπαρισσίας Ἀθηνᾶς.

Εἰς τὸν Ἀύλωνά ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἄγαλμα τοῦ Αὐλωνίου (4,36,5).

Περαιτέρω ὁ Πausanίας ἀναφέρει ἀποστολὰς Μεσσηνίων εἰς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν πρὸς λήψιν χρησμῶν (4,9,2 καὶ 4,12,3, καὶ 4,12,5, καὶ 4,16,7). Ἀναφέρει ἐπίσης τὴν ἐν Μεσσήνῃ ἱέρειαν τῆς Ἥρας (4,12,4), τοὺς μάντις τῶν Μεσσηνίων Ὀφιονέα (4,12,7) καὶ Θεόκλον, ὅστις ἔπese μαχόμενος ὑπὲρ πατρίδος (4,16,1 καὶ 4,21,7), καταγράφει δὲ ἀκόμῃ καὶ μαντικὰ θνεῖρα, πρὸς τὰ ὁποῖα οἱ Μεσσήνιοι, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἐδεικνυσαν ἐνδιαφέρον, θεωροῦντες αὐτὰ ὡς θελήσεις καὶ προμηνύματα τῶν θεῶν (4,19,4, καὶ 4,26,3 καὶ 4,26,5-6)¹.

1. Παυσανίου, Ἑλλάδος περιήγησις, Βιβλίον Δ' «Μεσσηνιακά». — Βιβλιοθή-

Ἐκτὸς τῶν παρὰ τῷ Πausanίᾳ, ὡς ἀνωτέρω, πληροφοριῶν περὶ τῆς προχριστιανικῆς θρησκευτικότητος τῶν Μεσσηνίων, ἡ Ἑλληνικὴ Μυθολογία ἀναφέρει ὅτι ἐκ τῆς Πύλου κατήγετο ἡ οἰκογένεια τῶν Κλυτίδων, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προήρχοντο οἱ περίφημοι μάντις τῆς Ὀλυμπίας. Ἀπόγονος αὐτῆς τῆς Οἰκογενείας ἦτο ὁ Τις α μ ε ν ὅ ς, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει χρησμόν ἀπὸ τὴν Πυθίαν ὅτι θὰ ἐνίκα εἰς πέντε πολεμικοὺς ἀγῶνας, καὶ γενόμενος ὡς μάντις δεκτὸς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐχάρισεν εἰς αὐτοὺς πέντε νίκας εἰς ἰσαρίθμους πολεμικοὺς ἀγῶνας².

Τελείως ἄσχετος καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν εὐσέβειαν τῶν Μεσσηνίων ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Μεσσήνης καταγόμενος κυρηναικὸς φιλόσοφος Εὐ ἡ μ ε ρ ο ς (340-260 π.Χ.), ὅστις προεκάλεσε τὸ μῖσος τῶν συμπολιτῶν του διὰ τὸ ἀθεΐστικόν του σύγγραμμα «Ἱερὰ ἀναγραφὴ» ἢ «Ἱερὸς Λόγος», εἰς τὸ ὁποῖον ὑπεστήριζεν ὅτι οἱ θεοὶ ἦσαν ἄνθρωποι, θεοποιηθέντες ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία «εὐημερισμὸς» προῆλθεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Εὐημέρου τούτου³.

κη ἀρχαίων Ἑλλήνων πεζογράφων καὶ ποιητῶν, Ἱερ. 100. — Παυσανίου, Ἑλλάδος περιήγησις — Μεσσηνιακά. Ἀρχαῖον κείμενον — Εἰσαγωγή — Μετάφρασις — Σημειώσεις Γιάννη Κ. Κορδάτου. Ἐκδοτικὸς οἶκος Ἰωάννου καὶ Π. Ζαχαροπούλου, Ἀθῆναι 1939. — Νικ. Δ. Παπαχαρατζῆ, Παυσανίου Ἑλλάδος περιήγησις — Μεσσηνιακά καὶ Ἡλειακά, Ἀθήνα 1979 (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν). — Γ. Παπανδρέου, Ἡ Μεσσηνία πρὸ Χριστοῦ, Πύργος 1895. — Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὰς σελίδας 46-48 περιγράφονται Μεσσηνιακά νομίσματα φέροντα μορφὰς εἰδωλολατρικῶν θεῶν λατρευομένων ἐν Μεσσηνίᾳ, παραλλήλως καὶ ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένων εἰς τὰ «Μεσσηνιακά» αὐτοῦ. — Δημητρίου Χρ. Δουκάκη, Μεσσηνιακά καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, Ἀθῆναι 1905. Τεύχος Β', Ἀθῆναι 1908. Τεύχος Γ', Ἀθῆναι 1911. — Ἰωάν. Κεφάλα, Ἱστορία τῆς Μεσσηνίας, τόμος Α', 1935. — Θεόδωρου Μ. Τσερπέ, Ἱστορία τῆς Μεσσηνίας, Ἀθῆναι 1952. — Περικλέους Στυλιανοπούλου, Ἱστορία τῆς Μεσσηνίας, Ἀθῆναι 1953. — Ἰωάννου Μ. Ἀποστολάκη, Ἡ ἀρχαία Μεσσηνία, 1967 (Ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Μεσσηνιακῶν» μετὰ προσθηκῶν). — Γιάννη Ἀναπλιώτη, Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Μεσσηνίας, Καλαμάτα 1970. — Ἀθηνᾶς Ταρσοῦλη, Κάστρα καὶ πολιτεῖες τοῦ Μοριᾶ, 1971. — Δημήτρη Σταματοπούλου, Μεσσηνία, Καλαμάτα 1984. — Ντιάνας Ἀντωνάκου, Μεσσηνία, Καλαμάτα 1984. — Νίκου Καραμπελά, Μεσσηνιακὸ Βιογραφικὸ Λεξικόν, Καλαμάτα 1962. — Παν. Κ. Γεωργούνη, Τὰ Μυστήρια τῆς Ἀνδανίας, ἐν περιοδικῷ Πλάτων, Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Ἑλληνικῶν Φιλολόγων, ἔτος ΛΑ', Ἀθῆναι 1979, σελ. 3-43. — Ἀντωνίου Ν. Μασουρίδου, Ἀλαγονικά, Ἀθῆναι 1936, σελ. 15-32.

2. Γερ. Κασάλη, Τις α μ ε ν ὅ ς, ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλωπαίδειᾳ («Ὁ Φοῖνιξ»), τόμος 23, σελ. 46γ. — Νίκου Καραμπελά, Μεσσηνιακὸ Βιβλιογραφικὸ Λεξικόν, Καλαμάτα 1962, σελ. 397 καὶ σελ. 168.

3. Νικολάου Λούβαρι, Εὐημερισμός, ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ («Ὁ Φοῖνιξ»), τόμος 11, σελ. 721α καὶ γ.

Β'. Εἴσοδος καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ.

Ἱστορικαὶ συγκεκριμέναι πληροφορίαι περὶ τῆς εἰσόδου καὶ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ δὲν περιεσώθησαν. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἔδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Πατρῶν, ὅπου καὶ ὑπέστη τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρικὸν θάνατον, ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος ἔδρυσεν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κορίνθου, ἐνθα παρέμεινεν ἐπ' ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα, εἶναι φυσικὸν ἐκ τῶν δύο τούτων Ἀποστολικῶν Ἐκκλησιῶν νὰ διεδῶθῃ ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Εἶναι ἐπίσης πιθανὸν γινῶσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ νὰ ἔλαβον οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἐκ τῆς Κρήτης, ἐνθα ἔδρυσεν Ἐκκλησίας ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, δεδομένης τῆς διὰ θαλάσσης ἐπικοινωνίας τῶν Κρητῶν μετὰ τῶν κατοίκων τῆς νοτίου Πελοποννήσου.

Τὴν πληροφορίαν, ὅτι θεμελιωτὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Κορώνῃ ὑπῆρξεν εἷς ἐκ τῶν Ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων, οἶον Ὀνησιφόρος, Ἐπαφρόδιτος ἢ Καῖσαρ, τὴν ἀμφισβητοῦν τινες ἐπιστήμονες ὡς «ἀμάρτυρον» καὶ μὴ τεκμηριωμένην ἐπαρκῶς ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ἱστορίας. Ὁ Ἐπαφρόδιτος φέρεται καὶ ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος Κορώνης. Κατὰ τὸ Ἀγιολόγιον ὅμως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος Κορώνης φέρεται ὁ Ὀνησιφόρος. Πιθανολογεῖται ἐξ ἄλλου, ὅτι κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἐκτίσθη μεγάλη παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ (ναὸς ρυθμοῦ βασιλικῆς) ἐν Κορώνῃ, τῆς ὁποίας τὰ θεμέλια διατηροῦνται ἄριστα ἤδη καὶ σήμερον ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἐρειπώοντος ἐντὸς τοῦ Κάστρου τῆς Κορώνης. Τῆς βασιλικῆς ταύτης περιεσώθησαν λείψανα, φυλασσόμενα εἰς τὸ μουσεῖον Κορώνης. Μαρτυρίαν ὡσαύτως περὶ τῆς πρωτοῦ εἰσόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ παρέχουν τὰ ἐρείπια τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς ἁγίας Κυριακῆς τῶν Φιλιατρῶν τοῦ 4ου-5ου αἰῶνος⁴.

Μαρτυρίαν ἐπίσης περὶ τῆς ἐνωρὺς γενομένης εἰσόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ ἀποτελοῦν αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι ἔξωθεν τῆς Μεθώνης «κατακόμβαι», χρονολογούμεναι εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰῶνος ἢ καὶ ἐνωρίτερον ἀκόμη⁵. Αἱ «κατακόμβαι» αὗται θεωροῦνται καὶ ὡς παλαιοχριστιανικὸν ὑπό-

4. Τάσου Γριτσοπούλου, Κορώνης Ἐπισκοπὴ, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 7, Ἀθῆναι 1965, στήλ. 875. — Σωφρονίου Εὐστρατιάδου, Μητροπολίτου πρῶην Λεοντοπόλεως, Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, σελ. 52. — Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, τόμος Α', Βόλος 1947, σελ. 426-430. — Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν Ἀθηνάγόρου, Κριτικὸν σημείωμα περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Κορώνης, ἐν Θεολογία, τόμος Θ', Ἀθῆναι 1931, σελ. 366-370. — Φωτίου Λίτσα, Κορώνη, Ἀθήνα 1983, σελ. 195-199. — Βάκως Ἀθανασοπούλου, Βυζαντινὲς Ἐκκλησίαι τῆς Μεσσηνίας, ἐν Μεσσηνιακὰ Γράμματα, τόμος Β', Καλαμάτα 1967, σελ. 32-33.

5. Νίκου Κωτσίρη, Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τῆς Μεθώνης, Ἀθήνα 1983, σελ. 179.

γειον λαξευτὸν κοιμητήριον, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι μετετράπη εἰς ἀσκητήριον ἀπὸ τινος Ὀνούφριου, καὶ ἔκτοτε παρέμεινε διὰ τὸν χῶρον τοῦτον τὸ ὄνομα «Ἅγιος Ὀνούφριος»⁶.

Ἄλλη παράλληλος μαρτυρία περὶ τῆς εἰσόδου καὶ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Μεσσηνίᾳ εἶναι ἡ ἐμφάνισις καὶ ἐπικράτησις αὐτοῦ εἰς γεωγραφικὰς περιοχὰς γειτνιαζούσας πρὸς αὐτήν. Εἰς τὴν Τεγέα ν τῆς Ἀρκαδίας ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία εἰσῆχθη κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα, ἢ καὶ ἐνωρίτερον, ἀσφαλῶς ἐκ τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 4ου αἰῶνος ὑφίστατο ἐπισκοπὴ Τεγέας, ὡς καὶ ἐπισκοπὴ Μεγαλοπόλεως, μαρτυροῦσαι τὴν εἰσόδον καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὰς περιοχὰς ταύτας⁷. Εἰς τὸ Ἄργος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὑπῆρχεν ἐπισκοπὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος⁸. Ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μάνης (Ματίνης), ἃν καὶ πιστεύεται, ἐπὶ τῇ βάσει πληροφορίας τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (913-959), ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν εἶχεν εἰσέλθει ὁ Χριστιανισμὸς πρὸ τοῦ 9ου αἰῶνος (875 μ.Χ.), ἀνευρέθη βασιλικὴ τοῦ 5ου πρὸς τὸν 6ον αἰῶνα⁹. Χριστιανικαὶ κοινότητες ὑπῆρχον, κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Ἡλίδά, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ Κύθηρα, διὰ τὰ ὁποῖα πιθανολογεῖται ὑπαρξίς χριστιανικῶν κοινοτήτων κατὰ τὸν 2ον καὶ 3ον αἰῶνα¹⁰.

Εἶναι ἐκ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας γνωστόν, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἐπάλαισεν ἐναντίον τῆς εἰδωλολατρείας κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας ἕως ὅτου ἐπικρατήσῃ. Διὰ τὴν Μεσσηνίαν ἡ πάλῃ αὕτη μαρτυρεῖται ἐμμέσως ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Πausanίου περὶ ὑπάρξεως ναῶν, ἀγαλμάτων καὶ θυσιῶν εἰς πόλεις τῆς Μεσσηνίας, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη οὗτος κατὰ τὸν 2ον μ.Χ., ὡς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω. Ἀλλὰ καὶ πέρα τοῦ 3ου αἰῶνος ὁ χριστιανισμὸς ἡγωνίζετο κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τὴν Πελοπόννησον, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὸ Ἄργος, ἐτελοῦντο ἀκόμη εἰδωλολατρικὰ Μυστήρια, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἐθνικὸς ρήτωρ Λιβάνιος, ἀποθανὼν τὸ 393 μ.Χ. Ἐπίσης, εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος εὕρισκοντο πλούσιοι

6. Τάκη Δεμοδοῦ, Τὸ λαξευτὸ κοιμητήριον τῆς Μεθώνης, ἐν Διδαχῇ περιοδικῇ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ἔτος ΚΑ', Ὀκτώβριος 1967, σελ. 113-114.

7. Τάσου Γριτσοπούλου, Ἀρκαδία, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 3, Ἀθῆναι 1963, στήλ. 156.

8. Χ. Πατρινέλη, Ἀργολίδος Μητρόπολις, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 3, Ἀθῆναι 1963, στήλ. 52.

9. Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 423. — Τάσου Γριτσοπούλου, Μάνη, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 8, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 558.

10. Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 422-423 καὶ σελ. 427.

χρηματοδότη διὰ τὴν ἀνέγερσιν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, ὡς ἐν τῷ Ἰσθμῷ τῆς Κορίνθου¹¹.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐδραίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τὴν κατάλυσιν τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐξ οἰκοδομικῶν ὑλικῶν αὐτῶν, ἀνηγέρθησαν ἱεροὶ ναοὶ τῆς νέας θρησκείας τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐν Μεσσηνίᾳ τοιαῦται περιπτώσεις χρησιμοποίησεως οἰκοδομικῶν ὑλικῶν ἀπὸ ναοὺς εἰδωλολατρικοὺς ὑπάρχουν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἱεροὺς ναοὺς τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας (Σαμαρίνα), τοῦ Ἀνδρομοναστήρου, τῆς μονῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἢ Παλαιοκάστρου, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἰθώμῃ μονῆς Ἐπανωκαστριτίσσης (Καθολικόν), ὅπου ἐχρησιμοποιήθη οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐκ τοῦ ναοῦ Ἰθωμάτα Διός¹². Προϊόντος τοῦ χρόνου, καὶ δὴ κατὰ τὸν 5ον καὶ 6ον αἰῶνα, ἰδρύθησαν ἐν Ἑλλάδι πολλαὶ καὶ μεγάλαι παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῶν ὁποίων σφύζονται ἐρείπια. Εἰδικώτερον ἐν Πελοποννήσῳ εὐρέθησαν τοιαῦται βασιλικαὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κορινθίας, εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, τὴν Ἑρμιόνην, τὸ Γεράκιον τῆς Λακωνίας καὶ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν¹³. Εἰς τὴν Κορώνην καὶ τὰ Φιλιατρά ὑπῆρχον παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὡς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω. Ἐπίσης, παλαιοχριστιανικῆς τέχνης, τοῦ 4ου-6ου αἰῶνος, ἀνάγλυφον θωράκιον περισυλλεγὲν ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου Λογγᾶς Μεσσηνίας, εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ὡς ἐπίσης καὶ λιθίνη σφραγὶς εὐχαριστικῶν ἄρτων, τοῦ τέλους τοῦ 5ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου αἰῶνος, εὑρεθεῖσα εἰς τὴν περιοχὴν Κρεμμυδιῶν Μεσσηνίας¹⁴.

Τὴν διάδοσιν καὶ τὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον συντελουμένην ἐδραίωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐν μέσῳ μάλιστα τῶν κατ' αὐτοῦ σφοδρῶν διωγμῶν (98-323 μ.Χ.), βεβαιώνουν ἀπολύτως καὶ αἱ κατὰ τόπους ἰδρυμέναι Ἐπισκοπαί.

11. Γερασίου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 449 καὶ σελ. 480 κ.έ. — Ἀρχιμ. Βασιλίου Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1970, σελ. 143-149.

12. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, Βυζαντινὰ Ἐκκλησίαι τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 57, 92 καὶ 124.—Πρβλ. Γερασίου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 463-464.

13. Γερασίου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 476-477.

14. Θωμᾶ Προβατάκη, Ἀνέκδοτα βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κειμήλια τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Θεσ/νίκη 1976, σελ. 20-23, καὶ σελ. 23-29. — Ἰσιδῶρου Κακούρη, Βυζαντινὰ γλυπτὰ τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς Κορώνης, ἐν Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1978 (Πελοποννησιακά. Παράρτημα 5), σελ. 323-330. — Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Μουσεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΒ', Δεκέμβριος 1968, σελ. 165-166.

Εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τινων ἐπιστημόνων ἀμφισβητουμένης, ὡς «ἀμαρτύρου», υπάρξεως ἐπισκοπῆς ἐν Κορώνῃ, ἀπὸ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς, μὲ πρῶτον ἐπίσκοπον αὐτῆς τὸν ἐκ τῶν Ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων Ὀνησιφόρον, ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἱστορίαν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Μεσσηνίας, ὑπαγομένη εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου¹⁵. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 343 Σύνοδον τῆς Σαρδικῆς (Σόφιας) παρέστη ὁ Μεθώνης Τυχικός. Εἰς τὴν Γ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (431) παρεκάθησεν ὁ Κορωναῖος (Κορώνης) Ἀγαθοκλῆς, εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν (451) ὁ Μεσσηνίας Ἰωάννης, καὶ εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ Σύνοδον τοῦ 458 καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ 459 ὁ Κορωνίης Ἀφόβιος¹⁶. Κατὰ τὸ ἔτος 342 μνημονεύεται καὶ ἡ ἐπισκοπὴ τῆς Κυπαρισσίας (Ἀρκადίας). Τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν παρὰ τὴν Κορώνην ἐπισκοπὴν τῆς Ἀσίνης, ἀναφερομένης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα, χρῆζουσι ἰδιαιτέρας ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης¹⁷.

Γ'. Αἱ Ἐπισκοπαὶ Μεσσηνίας, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρουσῆς.

Εἰς τὸν γεωγραφικὸν χῶρον τῆς Μεσσηνίας, διὰ μέσου τῶν χριστιανικῶν αἰώνων, ἰδρῦθησαν καὶ διέλαμψαν αἱ ἐπισκοπαί: α) Μεσσηνίας, β) Κυ-

15. Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 423 καὶ σελ. 442. — Σημειώτεον, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἐν Μεσσηνίᾳ Μεσσηνίας, ὑπῆρξε καὶ ἐπισκοπὴ τῆς ἐν Θράκῃ Μεσσηνίας, ὁ ἐπίσκοπος τῆς ὁποίας Ἀκλέμης παρεκάθησεν εἰς τὴν Α' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325). [Τάσου Γριτσοπούλου, Θράκη, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 6, Ἀθῆναι 1965, στήλ. 529. — Ἐμμ. Κωνσταντινίδου, Δριζιπάρα (Μεσσηνία), ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 5, Ἀθῆναι 1964, στήλ. 224-225. — Πρβλ. Fr. Miklosich — Jos. Müller, Acta et diplomata, Vidobonae, τόμος 1, σελ. 67, σελ. 80 καὶ σελ. 82. — Διον. Ζακυθινόυ, Μελέται περί τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, ἐν Ἐπετηρίδι Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, ἔτος ΙΗ', Ἀθῆναι 1948, σελ. 53-55. — Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια («Ὁ Φοῖνιξ»), τόμος 7, σελ. 8β καὶ σελ. 9β, ἐν λέξει Μεσσηνία].

16. Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 442, σελ. 485, σελ. 487 καὶ σελ. 489. — Βασίλειος Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 158, σελ. 161 καὶ σελ. 164. — Νίκου Κωτσέρη, Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τῆς Μεθώνης, Ἀθήνα 1983, σελ. 189.

17. Γερασίμου Κονιδάρη, Ἀσίνης ἐπισκοπὴ, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 3, Ἀθῆναι 1963, στήλ. 374. — Φωτίου Λίτσα, Κορώνη, Ἀθήνα 1983, σελ. 196-199. — Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 516 καὶ σελ. 518. — Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν, Ἀθῆναι 1934, σελ. 39 καὶ σελ. 77-78.

παρισσίας (Ἀρκαδίας), γ) Μεθώνης, δ) Κορώνης, ε) Ἀνδρούσης, καὶ στ) Χριστιανουπόλεως. Ἡ σημερινὴ Μητρόπολις Μεσσηνίας ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς πάλαι ποτὲ διαλαμψάσας ἐπισκοπὰς Μεσσήνης, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης.

Τὸ γεωγραφικὸν τμῆμα τῆς Τριφυλίας, τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἐπισκοπὴν Κυπαρισσίας (Ἀρκαδίας) καὶ ἀπὸ τὴν πάλαι ποτὲ διαλάμψασαν ἐπισκοπὴν Χριστιανουπόλεως¹⁸.

1. Ἐπισκοπὴ Μεσσήνης.

Ὡς ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω, ἡ ἐπισκοπὴ Μεσσήνης ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἱστορίαν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 3ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ὑπῆγετο διοικητικῶς, ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς της μέχρι τὸν 8ον αἰῶνα, εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου, καθ' ὅσον ἡ Κόρινθος ἦτο πρωτεύουσα τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῆς Ἀχαΐας, ἥτοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ κέντρον τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος Μεσσήνης δὲν εἶναι πλήρης, ὅπως καὶ πλείστων ἄλλων ἐπισκοπῶν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ γνωστὸς πρῶτος ἐπίσκοπος Μεσσήνης Ἰωάννης ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (451). Ὁ Μεσσήνης Φίλιππος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον τοῦ 879, ἥτις ἀποκατέστησε τὸν Φώτιον καὶ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος Μεσσήνης φθάνει μέχρι τοῦ 14ου αἰῶνος.

Τὸ ὄνομα τῆς ἐπισκοπῆς Μεσσήνης, κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἐπανεμφανίσθη ἐν ἔτει 1833, ὅτε διὰ τοῦ Διατάγματος «Περὶ διορισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἐπισκοπῶν τοῦ Βασιλείου» τῆς Ἑλλάδος, ὁ τότε Ἀνδρούσης Ἰωσήφ (1806-1833) διωρίσθη ἐπίσκοπος Μεσσήνης, ἔχων ἔδραν τὸ Νησίον (Μεσσήνην), καὶ παρέμεινε Μεσσήνης μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὸ 1844. Εἶναι οὗτος ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος ὁ φέρων τὸν

18. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 156-164. — Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 516 καὶ σελ. 518. — Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἡ «Τάξις» αὐτῶν, Ἀθῆναι 1934, σελ. 39 καὶ σελ. 77-78. — Ἐμμ. Κωνσταντινίδου, Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Μητρόπολις, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 11, Ἀθῆναι 1967, στήλ. 863-864. — Γερασίμου Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1954, σελ. 516.

τίτλον τοῦ Μεσσηνίας, καθ' ὅσον τὸ 1852 ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη ὠνομάσθη Μεσσηνίας¹⁹.

2. Ἐπισκοπὴ Μεθώνης.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος ἐμφανιζομένη εἰς τὸν χῶρον τῆς Ἱστορίας ἐπισκοπὴ Μεθώνης ὑπήγετο διοικητικῶς, ἀπὸ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τὸν 8ον αἰῶνα, εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου, ὅπως καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας. Κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ὑπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Πατρῶν, καὶ ἐξηρτάτο ἐκ αὐτῆς ὡς ἐπισκοπὴ μέχρι τὸν 13ον αἰῶνα, ὅτε ὑπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Μονεμβασίας. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἐπανυπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Πατρῶν, καὶ συγκεκριμένως τὸ 1622 ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἔκτοτε παρέμεινεν ὑπὸ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐξάρτησιν μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1837 συγχωνεύσεως αὐτῆς εἰς τὴν κατὰ τὸ 1833 ιδρυθεῖσαν ἐπισκοπὴν Μεσσηνίας²⁰.

Ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος Μεθώνης δὲν εἶναι πλήρης. Ὁ γνωστὸς πρῶτος ἐπίσκοπος Μεθώνης εἶναι ὁ Τυχιόζ, ὅστις παρεκάθησεν εἰς τὴν ἐν ἔτει 343 Σύνοδον τῆς Σαρδικῆς (Σόφιας). Τὴν ἐπισκοπὴν Μεθώνης ἐποίμαναν καὶ ἰδιάζουσαι ἐπισκοπικαὶ μορφαί. Καὶ δὴ:

Ὁ Ἀθανάσιος, ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας καταγόμενος, ὅστις ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδον τοῦ 879, ἥτις ἀποκατέστησε τὸν Φώτιον καὶ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπιτάφιον λόγον εἰς τὸν Ἀθανάσιον ἔγραψεν ὁ ἐπίσκοπος Ἀργους

19. Δημητρίου Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 266-267. — Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 164. — Ἀρχιμ. Βασιλείου Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1970, σελ. 361. — Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, Τὰ σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος Β', Ἀθήνησι, ΑΩΞΔ', σελ. 218. — Ἀρχιμ. Στεφάνου Γεαννοπούλου, Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σελ. 56. — Πρβλ. καὶ Σημείωσιν 15.

20. Νίκου Κωτσέρη, Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τῆς Μεθώνης, Ἀθήνα 1983, σελ. 179-185. — Ἰβάν Ἰβάνοβιτς Σοκόλωφ, Ἐπαρχιακὰ Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Πετροῦπολις 1915, σελ. 5-8, σελ. 15, σελ. 212 καὶ σελ. 243. — Τάσου Γριτσοπούλου, Μεθώνης ἐπισκοπή, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 8, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 911-915. — Δημητρίου Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 269-276. — Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 158-160. — Ἰωάννου Βορβίλα, Περὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ διαλαμψασῶν Ἐπισκοπῶν Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΑ', Μάιος 1976, σελ. 55 κ. ἐξῆς. — Μ. Μανούσακας, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, ἐν Πελοποννησιακᾷ, τόμος Γ'-Δ', Ἀθῆναι 1960, σελ. 95-147.

ἅγιος Πέτρος. Ὁ Ἀθανάσιος τιμᾶται ὡς ἅγιος, ἡ δὲ μνήμη αὐτοῦ ἐορτάζεται τῇ 10 Δεκεμβρίου²¹.

Ὁ Νικόλαος, ζήσας κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Ἱεράρχης μεγάλης θεολογικῆς, φιλολογικῆς καὶ φιλοσοφικῆς παιδείας, συγγραψας ἀξιόλογα θεολογικά ἔργα καὶ ἐναντιωθείς πρὸς νεοπλατωνικάς δοξασίας τῆς ἐποχῆς του, καὶ πρὸς τάσεις καὶ ροπὰς τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς νοοτροπίας καὶ σκέψεως²².

Ὁ Ἰωσήφ Κονταράτος, ὅστις, ἀνθενωτικός ὢν, ἠρνήθη νὰ συλλειτουργήσῃ, τῇ 23 Νοεμβρίου 1439, μετὰ τοῦ ἐν Μεθώνῃ λατίνου ἐπισκόπου, κατὰ τὴν ἐκεῖθεν διέλευσιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου, ἐπιστρέφοντος, μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ, ἐκ τῆς Συνόδου Φερράρας-Φλωρεντίας (1438)²³.

Ὁ Παρθένιος Ψωμάς. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Καρβέλιον Ἀλαγονίας τῆς Μεσσηνίας. Εἶναι ὁ νέος κτίτωρ τῆς παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο μονῆς τῆς Σιδερόπορτας, κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα.

Ὁ Γρηγόριος Παπαθεοδώρου. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλβανίαν, τὴν σημερινὴν Μίλθην τῆς Ὀλυμπίας. Εἰργάσθη ποικιλοτρόπως διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν τούρκων καὶ τετραυματισμένος, καθ' ὃν χρόνον ὑπερασπίζετο τὸ Παλαιόκαστρον κατὰ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ, ἐφυλακίσθη ἐντὸς τοῦ ἀπαισιῶ φρουρίου Μπούρτζι τῆς Μεθώνης, ὑπέστη φρικτὰ μαρτύρια, μαστιγώσεις καὶ στερήσεις, καὶ ἐτελεύτησε τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ φυλακῇ τῇ 22 Ὀκτωβρίου 1826, ἀναδειχθεὶς ἐθνομάρτυς²⁴.

21. Ε. Παπαηλιοπούλου-Φωτοπούλου, Παρατηρήσεις καὶ προσθήκες στὸ «Dossier» ἐνὸς λησμονημένου ἁγίου τῆς Βυζαντινῆς Μεθώνης, ἐν Πρακτικὰ τοῦ Ἀ' Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν, Ἀθήναι 1978 (Πελοποννησιακὰ. Παράρτημα 5), σελ. 236-258.

22. Δημητρίου Σίμου Μπαλάνου, Οἱ Βυζαντινοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ Συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ 800 μέχρι τοῦ 1453, Ἀθήναι 1951, σελ. 111-113. — Τάσου Γριτσοπούλου, Νικόλαος ἐπίσκοπος Μεθώνης, ἐν Ὁρθησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 9, Ἀθήναι 1966, στήλ. 527-528. — Χρυσόστομος Θέμελης Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Ἡ ἐν τῷ Βυζαντίῳ Θεολογικὴ κίνησις κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ἐν Πελοποννησιακὰ, τόμος ΙΣ', 1985-1986.

23. Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάν. Παλαιολόγος ὁ Η' εἰς Μεθώνην, ἐν τῷ ἔργῳ του Ἐργὰ καὶ Ἡμέραι, τόμος Α', Βόλος 1947, σελ. 505-509.

24. Τάσου Γριτσοπούλου, Γρηγόριος ὁ Μεθώνης, ἐν Ὁρθησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 4, Ἀθήναι 1964, στήλ. 802. — Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶν Λήμνου, Ἐθνομάρτυρες Ἀρχιερεῖς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821-1869, Ἀθήναι 1971, σελ. 14-17 (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς Θεολογίας). — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσόστομου (Δασκαλάκη), Ὁ ἐθνομάρτυς ἐπίσκοπος Μεθώνης καὶ Νεοκάστρου Γρηγόριος Παπαθεο-

Τελευταῖος ἐπίσκοπος Μεθώνης εἶναι ὁ Μ α κ ά ρ ι ο ς Σοῦτσος, πρῶην Σηλυβρίας, ὅστις ἐποίμανε τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1836. Διὰ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ (30 Ὀκτωβρίου 1836) καὶ τῆς ἀποδοχῆς ταύτης διὰ Β. Διατάγματος τῆς 29 Δεκεμβρίου 1836 (8 Ἰανουαρίου 1837), ἡ ἐπισκοπὴ Μεθώνης συνεχωνεύθη εἰς τήν, ἐν ἔτει 1833, ἰδρυθεῖσαν ἐπισκοπὴν Μεσσηνίας²⁵.

Κατὰ τὰ ἔτη 1204-1500 καὶ 1687-1715 ἡ Μεθώνη διετέλεσεν ὑπὸ τὴν Ἑνετοκρατίαν καὶ εἶχε καὶ λατίνους ἐπισκόπους, ὀρθόδοξοι δὲ ἐπίσκοποι αὐτῆς, τῇ συγκαταθέσει τῆς Ἑνετίας καὶ κατόπιν ἐγκρίσεως καὶ ἀδείας τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐχειροτόνουν διακόνους καὶ πρεσβυτέρους καὶ ἐχειροθέτουν ἀναγνώστας διὰ τὴν Κρήτην, καθ' ὅσον οἱ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ Ἑνετοὶ δὲν ἐπέτρεπον τὴν διατήρησιν ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἱεραρχίας²⁶.

3. Ἐπισκοπὴ Κορώνης.

Ἡ ἐπισκοπὴ Κορώνης, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι τὸν 8ον αἰῶνα, ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς εἰς τὴν μητρόπολιν Κορίνθου, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἐπισκοπαὶ Μεσσηνίας καὶ Μεθώνης. Κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ὑπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Πατρῶν καὶ παρέμεινεν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοικητικὴν ταύτην ἐξάρτησιν μέχρι τοῦ 13ου αἰῶνος, ὅτε ὑπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Μονεμβασίας. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, καὶ συγκεκριμένως τὸ 1622, δι' ἀποφάσεως τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως, ὑπῆχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Πατρῶν, καὶ ἔκτοτε παρέμεινεν ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν ταύτην μέχρι τῆς συγχωνεύσεως αὐτῆς εἰς τήν, ἐν ἔτει 1833, ἰδρυθεῖσαν ἐπισκοπὴν

δῶρου (1770-1826), Καλαμάτα 1960. — Κώστα Καλαντζῆ, Μεγάλαις μορφῆς. Ὁ Μεθώνης Γρηγόριος Παπαθεοδῶρου 1770-1826, Ἀθήναι 1939. — Στάθης Παρασκευοπούλου, Ὁ Μεθώνης Γρηγόριος, Ἀθήνα 1985.

25. Διὰ τὴν μητροπολίτιν Δουκῆν, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεύχος Γ', Ἀθήναι 1915, σελ. 269-276. — Βασίλειος Ἀτέσης Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1975, σελ. 158-160. — Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθήναι 1948, σελ. 271-272. — Ἰωάννου Βορβίλα, Περὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ διαλαμψασῶν Ἐπισκοπῶν Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΑ', Μάιος 1967, σελ. 55 κ. ἐξῆς. — Σημειωτέον, ὅτι ὁ Μεθώνης Ἰωσήφ (Ἰωάννης Πλουσιδηνὸς) θεολόγος τοῦ 15ου αἰῶνος, «ποιητὴς Ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, καλλιγράφος, μελουργός, καὶ ἐν τινι μέτρῳ διπλωμάτης», μετεστράφη πρὸς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. (Στυλ. Παπαδοπούλου, Ἰωσήφ ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης, ἐν Ὁρηστικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 7, Ἀθήναι 1965, στήλ. 117-119).

26. Νίκου Κωτσέρη, Συμβολὴ στὴν Ἱστορίαν τῆς Μεθώνης, Ἀθήνα 1983, σελ. 185-189 καὶ σελ. 212.

Μεσσήνης. Εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου Α' Λουκάρεως, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1622, ἡ ἐπισκοπὴ Κορώνης ἀναγράφεται Σ α ρ σ ο κ ο ρ ὠ ν η. Ἡ ὀνομασία αὕτη σχετίζεται πρὸς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος Α' (802-811) ὑπῆγαγεν ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Πατρῶν τὴν Κορώνην μετὰ τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαιμόνος καὶ τῆς κορινθιακῆς Ταρσοῦ. Κατὰ ταῦτα ἡ Κορώνη ἐμφανίζεται τὸ 1622 ὑπὸ τὸν τύπον Σαρσοκορώνη, ἔνεκα συνεκφορᾶς τῶν λέξεων Ταρσοῦ καὶ Κορώνης (Ταρσοκορώνη-Σαρσοκορώνη)²⁷.

Ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος Κορώνης δὲν εἶναι πλήρης. Ὡς πρῶτος ἐπίσκοπος Κορώνης φέρεται ὁ ἐκ τῶν Ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων Ὁ ν η σ ι φ ὄ ρ ο ς.

Τελευταῖος ἐπίσκοπος Κορώνης εἶναι ὁ ἐθνομάρτυς Γ ρ η γ ὄ ρ ι ο ς Σταματέλου Μπίστης γεννηθεὶς ἐν Μεσαρίῳ τῆς Ἀνδρου. Προδιατελέσας ἐπίσκοπος Γρεβενῶν, Ἀμισοῦ καὶ Καλλιουπόλεως, ἐξελέγη ἐπίσκοπος Κορώνης τὸ 1808. Ἦτο κάτοχος ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἑλληνικῆς μορφώσεως, βαθείας δὲ καὶ ἀνυποκρίτου εὐσεβείας, καὶ διεκρίνετο διὰ τὸν μέγαν πατριωτισμόν του. Μεμνημένος εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ κεκλεισμένους εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορώνης κατὰ τὴν νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 Μαρτίου τοῦ 1821, εὔρε τραγικὸν θάνατον ὑπὸ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκουμένων τούρκων, οἵτινες ἐκρεοῦργησαν τὸν ἐπίσκοπον Γρηγόριον καὶ τὸν νεκρόν του κατεκρήμνισαν ἀσπαίροντα ἔτι ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τοῦ φρουρίου εἰς τὸ μέσον τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς ἑλληνικῶν στρατευμάτων²⁸. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου ὁ κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας διώρισε τὸ 1828 τοποτηρητὴν τῶν ἐπισκοπῶν Κορώνης καὶ Μεθώνης τὸν πρόσφυγα Ἐλαίας Παῖσιον. Τὸ 1833 ἡ ἐπισκοπὴ Κορώνης συνεχωνεύθη εἰς τὴν τότε ἰδρυθεῖσαν ἐπισκοπὴν Μεσσήνης²⁹.

27. Ἰ β ἄ ν Ἰ β ἄ ν ο β ι τ ς Σ ο κ ὀ λ ω φ, Ἑπαρχικὰ Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Πετροῦπολις 1915, σελ. 5-6, σελ. 15, σελ. 212 καὶ σελ. 243. — Τ ἄ σ ο υ Γ ρ ι τ σ ο π ο ὕ λ ο υ, Κορώνης ἐπισκοπή, ἐν Θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῇ καὶ Ἡ θ ι κ ῇ Ἐ γ χ υ κ λ ο π α ι δ ε ῖ α, τόμος 7, Ἀθῆναι 1965, στῆλ. 874-879. — Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Δ ο υ κ ἄ κ η, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 277-281. — Φ ω τ ῖ ο υ Ἀ ἰ τ σ α, Κορώνη, Ἀθῆναι 1983, σελ. 198-199.

28. Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Π α σ χ ἄ λ η, Δύο Ἀνδριοὶ ἐθνομάρτυρες ἱεράρχαι, Κορώνης Γρηγόριος καὶ Σωζοπόλεως Παῖσιος, ἐν Θ ε ο λ ο γ ῖ α, τόμος Η', Ἀθῆναι 1930, σελ. 35-39. — Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς Γρηγορίου ἐπισκόπου Κορώνης (18 Ἀπριλίου 1958), ἐν Δ ι δ α χ ῇ, ἔτος ΙΒ', Ἰούνιος 1958, σελ. 83-84. — Γ ι ἄ ν ν η Γ κ ῖ κ α, Κάστρα τοῦ θρύλου καὶ τῆς ἱστορίας, Ἀθῆναι 1979, σελ. 42-43. — Σημειωτέον, ὅτι ἡ μίτρα καὶ σπάραγμα σάκκου τοῦ Κορώνης Γρηγορίου Μπίστη εὐρίσκονται εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Κορώνης.

29. Δ η μ η τ ρ ῖ ο υ Δ ο υ κ ἄ κ η, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 277-281. — Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Ἀ τ ἔ σ η Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 160-162. — Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Β ο ρ β ῖ λ α, Περὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ διαλαμψασῶν ἐπισκο-

Κατὰ τὰ ἔτη 1204-1500 καὶ 1687-1715 ἡ Κορώνη διετέλεσεν ὑπὸ τὴν Ἑνετοκρατίαν καὶ εἶχε καὶ λατίνους ἐπισκόπους, ὁρθόδοξοι δὲ ἐπίσκοποι αὐτῆς, ὅπως καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μεθώνης, τῇ συγκαταθέσει τῆς Ἑνετίας καὶ κατόπιν ἀδείας τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐχειροτόνουν διακόνους καὶ πρεσβυτέρους καὶ ἐχειροθέτουν ἀναγνώστας διὰ τὴν Κρήτην, καθ' ὅσον οἱ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ Ἑνετοὶ δὲν ἐπέτρεπον τὴν διατήρησιν ἐκεῖ ὁρθοδόξου ἱεραρχίας. Τοιαύτας χειροτονίας ἐτέλουν καὶ οἱ μητροπολῖται Μονεμβασίας.

4. Ἐπισκοπὴ Ἀνδρούσης.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀνδρούσης ἰδρύθη κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, καὶ διετηρήθη ἕκτοτε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Φραγκοκρατίαν, κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ μετ' αὐτὴν μέχρι τοῦ 1833, ὅτε συνεχωνεύθη μετὰ τῆς τότε ἰδρυθείσης ἐπισκοπῆς Μεσσήνης. Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀνδρούσης ἐπισήμως ἀναφέρεται εἰς τὸν χρυσόβουλλον Λόγον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου τοῦ Γέροντος (1282-1328), ἀπολυθέντα τὸν Ἰούνιον τοῦ 1292 καὶ ἐπιβραβεύοντα τὴν μητρόπολιν Μονεμβασίας. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου τούτου προσετέθησαν διοικητικῶς καὶ ἄλλαι ἐπισκοπαὶ εἰς τὴν μητρόπολιν Μονεμβασίας, καὶ δὴ αἱ τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Ἀνδρούσης. Εἰς τὸν χρυσόβουλλον Λόγον ἐπὶ λέξει καθορίζονται ταῦτα: «Ἐτι μέντοι δι' αὐτοῦ δὴ τούτου τὸ φιλότιμον προσεπαύξουσά τε ταύτῃ —τῇ Μονεμβασίᾳ— καὶ προσεπιτείνουσα εὐδοκεῖ καὶ παρακελεύεται ὑπ' αὐτὴν εἶναι καὶ ἑτέρας ἐπισκοπάς ταύτας· ἡγουν τὴν τῆς Κορώνης, τὴν τῆς Μεθώνης καὶ τὴν τῆς Ἀνδρούσης, καὶ ὑποκεῖσθαι ὁμοίως καὶ ταύτας τῇ αὐτῇ ἀγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Μονεμβασίας ὡς καὶ τὰς ἄλλας, ὡς ἄρα μητροπόλει αὐτῶν»³⁰. Τὴν ἐπισκοπὴν Ἀνδρούσης διεξεδίκησεν ὁ Χριστιανουπόλεως Σωφρόνιος (1570) ἀπὸ τὸν Μονεμβασίας Μακάριον Μελισσηνὸν Κομνηνὸν (1569-1574), ἀλλὰ ἡ πατριαρχικὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1570, διηυθέτησε τὸ ζήτημα ὑπὲρ τοῦ Μονεμβασίας. Εἰς τὸ Συνοδικὸν γράμμα ἀναφέρονται ταῦτα: «Τοῖνυν καὶ ἡμεῖς ἀποφαινόμεθα... ἔχειν τὴν ρηθεῖσαν ἀγιωτάτην μητρόπολιν Μονεμβασίας, ὅσας δὴ προκατεῖχεν ἐπισκοπάς, ἡγουν τὴν τῆς Κυθηρίας, τὴν τοῦ Ἑλούς, τὴν τῆς Μαΐνης, τὴν τοῦ Ρέοντος, τὴν τῆς Ζεμενᾶς, τὴν τῆς Κορώνης, τὴν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Ἀνδρούσης, καὶ ὑποκεῖσθαι ταύτας τῇ αὐτῇ μητροπόλει Μονεμβασίας ὡς γνησίᾳ μητροπόλει αὐτῶν εἰς τὸ ἐξῆς εἰς ἅπαντα

πῶν Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΑ', Ἰούνιος 1967, σελ. 76 κ. ἐ. — Μ. Μανούσκα, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, ἐν Πελοποννησιακά, τόμος Γ'-Δ', Ἀθῆναι 1960, σελ. 95-147.

30. Γ. Ράλλη — Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμος Ε', Ἀθήνησιν 1855, σελ. 337-338.

καὶ διηγεσθε χρόνον»³¹. Ἡ ἐπισκοπὴ Ἀνδρούσης μνημονεύεται ἔκτοτε, ὡς ὑποκειμένη εἰς τὸν Μονεμβασίας, εἰς ὅλα τὰ Τακτικά τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας³².

Ὁ ἐπισκοπικὸς κατάλογος Ἀνδρούσης δὲν εἶναι πλήρης. Κυρίως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 16ου αἰῶνος ὑπάρχει σχετικὴ συνέχεια ἐπισκόπων Ἀνδρούσης.

Κορυφαῖος ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης εἶναι ὁ τελευταῖος αὐτῆς ἱεράρχης Ἰωσήφ Νικολάου. Ἐγεννήθη ἐν Τριπόλει τὸ 1770. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολὴν Δημητσάνης. Διετέλεσε διδάσκαλος εἰς διάφορα σχολεῖα καί, εἰσελθὼν εἰς τὰς τάξεις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1806. Ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ ἀγαστῶς ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ἐπισκοπικῆς σκοπιᾶς. Ὅταν τὸ 1833 συνεστήθη ἡ ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας, ἀντὶ τῆς καταργηθείσης ἐπισκοπῆς Ἀνδρούσης, διωρίσθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην μέχρι τοῦ, ἐν ἔτει 1844, ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτοῦ. Ἐκλεκτὴ ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης ὁ Ἰωσήφ, ὑπῆρξεν ὡσαύτως διαπρεπεστάτη μορφή τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Διεκρίθη ὡς φιλικός, ἐταλαιπωρήθη σχεδὸν μέχρι θανάτου ὡς δεσμώτης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Τριπόλεως, καὶ προσέφερεν ὑψίστας ὑπηρεσίας ὡς μινίστρος, ἤτοι ὑπουργός, τῆς Ὁρησκείας, καὶ μινίστρος τοῦ Δικαίου. Ὑπῆρξεν ἄξιος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους³³.

Δ'. Ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας. Ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας. Μητρόπολις Μεσσηνίας. Ἐπισκοπικὸς βιογραφικὸς Κατάλογος.

Αἱ ἐν Μεσσηνίᾳ πάλαι ποτὲ διαλάμψασαι ἐπισκοπαὶ Μεσσηνίας, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης ἀπετέλεσαν, ὀλίγον μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ

31. Fr. Miklosich — Jos. Müller, Acta et Diplomata, Vidobonae, τόμος 5, σελ. 176.

32. Ἰβάν Ἰβάνοβιτς Σοκόλωφ, Ἐπαρχιακὰ Ἐκκλησιαστικὰ Κωνσταντινουπόλεως, Πετροῦπολις 1915, σελ. 15 καὶ σελ. 213. — Τάσου Γριτσοπούλου, Ἀνδρούσης ἐπισκοπὴ, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδείᾳ, τόμος 2, Ἀθῆναι 1963, στήλ. 736-737.

33. Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτου, Ἰωσήφ ὁ Ἀνδρούσης, Ἀθῆναι 1906. — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Δασκαλάκη), Ἰωσήφ Ἀνδρούσης, Καλαμάτα 1961. — Ἀθ. Παπαγιάννη, Ἰωσήφ Ἀνδρούσης, Ἀθῆναι 1978. — Τάσου Γριτσοπούλου, Ἰωσήφ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδείᾳ, τόμος 7, Ἀθῆναι 1965, στήλ. 132-135. — Δημητρίου Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἱδία περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 266-269. — Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 162-163. — Ἰωάννου Βορβίλα, Περὶ τῶν ἐν Μεσσηνίᾳ διαλαμψάντων Ἐπισκοπῶν

1821 καὶ τὴν σύστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, τὴν σημερινὴν μητρόπολιν Μεσσηνίας.

Εἰδικώτερον, «ἡ αἴγλη τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας ἐξ ἐπόψεως ἐκκλησιαστικῆς δραστηριότητος, συνετέλεσεν ὥστε ἡ δικαιοδοσία αὐτῆς νὰ καλύπτῃ μέγα μέρος καὶ τῆς Μεσσηνίας, τῆς ὁποίας ἡ πρωτεύουσα Καλαμάτα κατέλαβεν ἰδιάζουσαν θέσιν ἐντὸς αὐτῆς, ὥστε κατὰ τὸ ἔτος 1632 ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχείας Κυρίλλου Λουκάρεως (1623-1633) νὰ ἐκδοθῇ σιγίλλιον, δι' οὗ αὕτη ἡνοῦτο μετὰ τῆς μητροπόλεως Μονεμβασίας τιτλοφορουμένης ἐφεξῆς *Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας*, ὀνομασίαν ἣν ἔφερε μέχρι τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Παλιγγενεσίας»³⁴.

Τελευταῖος μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας ἦτο ὁ ἐκ Μαντινείας τῆς Ἀβίας καταγόμενος *Χρῦσανθος Παγώνης* (1801-1821), ὅστις ἀπεβίωσεν εἰς τὰς φυλακὰς Τριπόλεως ὡς ἐθνομάρτυς. Ἐκτοτε δὲν ἐξελέγη μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας, καθ' ὅσον τὸ 1833 ἐξέλιπεν ἡ ἱστορικὴ αὕτη μητρόπολις, καὶ ἀντ' αὐτῆς ἰδρύθη ἡ ἐπισκοπὴ Ἐπιδαύρου Λιμηράς³⁵.

Ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης Ἰωσήφ Νικολάου (1806-1833), κατὰ τὸ Διάταγμα «Περὶ διορισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἐπισκοπῶν

Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ἀνδρούσης, ἐν *Διδαχῇ*, ἔτος ΚΑ', Ἰούλιος-Αὐγούστος 1967, σελ. 91 κ. ἐξῆς.

34. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1975, σελ. 156. — Σημειωτέον, ὅτι εἰς Τακτικά τοῦ 15ου καὶ τοῦ 16ου αἰῶνος ἀναγράφεται ὡς ὑποκειμένη ὑπὸ τὸν Μονεμβασίας ἐπισκοπὴ «*Ζευγνῶν ἡ τοὶ Καλαμάτας*». Ὑπάρχουν καὶ αἱ γραφαὶ «*τῆς Ζήμενας καὶ Καλαμάτας*», «*Ζευνῶν καὶ Καλαμάτας*», «*τῆς Ζημενᾶς καὶ Καλαμάτας*», καὶ «*Ζεύνων καὶ Καλαμάτας*». Αἱ γραφαὶ αὗται εἶναι παραπεποιημένη ὀνομασία τῆς ὑπὸ τὸν Μονεμβασίας ὑποκειμένης ἐπισκοπῆς *Ζεμενᾶς* (Ἰβάν Ἰβάνοβιτς Σοκόλωφ, Ἐπαρχικὰ Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, Πετροῦπολις 1915, σελ. 213 καὶ σελ. 15. — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Δασκαλάκη), Ἡ Καλαμάτα ἐνοριακὸν χωρίον τῆς Μητροπόλεως Μονεμβασίας καὶ εἶτα διάδοχος αὐτῆς, Καλαμάτα 1956).

35. Τάσου Γριτσοπούλου, Μονεμβασία, ἐν *Θρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἑγκυκλοπαίδειᾳ*, τόμος 9, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 46. — Πρβλ. καὶ, τόμ. 11, Ἀθῆναι 1967, στήλ. 361. — Βασιλείου Ἀτέση Ἐπισκόπου Ταλαντίου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 233. — Σωκράτους Κουγέα, Ὁ ἐθνομάρτυς μητροπολίτης Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας Χρῦσανθος Παγώνης, Καλαμάτα 1960. — Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιήλ, Ἡ Μητρόπολις Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας, ἐν τῷ ἔργῳ του Ἔργα καὶ Ἡμέρα, τόμος Α', Βόλος 1947, σελ. 52-58 καὶ σελ. 267-272. — Ἰωάννου Βορβίλα, Ἱστορικά τινα σημειώματα περὶ τῶν Μητροπολιτῶν «Μονεμβασίας καὶ Καλαμάτας» ἐν *Διδαχῇ*, ἔτος Κ', Ἰούνιος 1966, σελ. 73 καὶ ἐξῆς.

τοῦ Βασιλείου» τῆς Ἑλλάδος, τῆς 21 Νοεμβρίου / 3 Δεκεμβρίου 1833, διωρίσθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας, καταργηθείσης οὕτω τῆς ἐπισκοπῆς Ἀνδρουσῆς³⁶, καὶ συγχωνευθείσης εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Μεσσηνίας.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1833, μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Κορώνης λῆξιν τῆς τοποτηρητείας τοῦ Ἑλαίας Παΐσιου, συνεχωνεύθη καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Κορώνης εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Μεσσηνίας.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Μεθώνης Μακαρίου Σούτσου, γενομένης ἀποδεκτικῆς διὰ τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 29 Δεκεμβρίου (8 Ἰανουαρίου) 1837, συνεχωνεύθη καὶ ἡ ἐπισκοπὴ Μεθώνης εἰς τὴν τῆς Μεσσηνίας, καὶ ἀπετελέσθη οὕτως ἡ, ἔκτοτε μέχρι σήμερον, γεωγραφικὴ ἑκτασις τῆς σημερινῆς Μητροπόλεως Μεσσηνίας. Τὰ ὀνομαζόμενα «ὀπιστινοχώρια» τοῦ μεσσηνιακοῦ τέως δήμου Ἀλαγονίας παρέμειναν ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνας μέχρι τοῦ 1835, ὅποτε ὑπῆχθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Μεσσηνίας³⁷.

Ἡ ὀνομασία τῆς Ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας, ἀντικατεστάθη διὰ τοῦ Νόμου Σ' «Περὶ ἐπισκοπῶν καὶ ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους τελοῦντος κλήρου» τῆς 10 Ἰουλίου 1852, ὑπὸ τῆς ὀνομασίας «Ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας», τῆς ἐπισκοπῆς ταύτης «συγκειμένης ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Μεσσηνίας, Καλαμῶν καὶ Πυλίας»³⁸.

Οἱ διατελέσαντες ἀρχιερεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης ἐπαρχίας, Προκόπιος Γεωργιάδης (1852-1874), Στέφανος Ἀργυριάδης (1874-1878), καὶ Πανάρετος Κωνσταντινίδης (1882-1897) προσηγορεύοντο «ἀρχιεπίσκοποι» καὶ ἡ ἐπαρχία των «ἀρχιεπισκοπὴ». Ὁ Μεσσηνίας Μελέτιος (1904-1917 καὶ 1920-1933) μέχρι πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Νόμος τοῦ 1923, Φύλλον Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως 387 τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923) προσηγορεύετο ἐπίσκοπος. Ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Νόμου τούτου (ἄρθρον 18) καὶ ἐξῆς προσηγορεύετο Μητροπολίτης, ἡ δὲ ἐπαρχία του Μητρόπολις. Αἱ προσαγορεύσεις αὗται ὑφίστανται μέχρι σήμερον.

Διὰ Β. Διατάγματος, δημοσιευθέντος τῇ 11 Ἰουλίου 1856, ὡς ἔδρα «τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μεσσηνίας» ὠρίσθησαν «αἱ Κάλάμαι», ἀντὶ τοῦ μέχρι τότε Νησίου, ἥτοι τῆς σημερινῆς Μεσσηνίας.

Ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ταύτην ἐπαρχίαν ἐποίμαναν οἱ ἐξῆς Ἱεράρχαι:

36. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, Τὰ σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα, τόμος Β', Ἀθήνησι, ΑΩΞΔ', σελ. 218.

37. Τάσου Γριτσοπούλου, Σπάρτης - Μονεμβασίας Μητρόπολις, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 11, Ἀθῆναι 1967, στήλ. 362.

38. Ἀρχιμ. Στεφάνου Γιαννοπούλου, Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1901, σελ. 56.

1. Ἰωσήφ Νικολάου. Ἐγεννήθη ἐν Τριπόλει τὸ 1770. Ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολὴν Δημητσάνης. Διετέλεσε διδάσκαλος εἰς διάφορα σχολεῖα καί, εἰσελθὼν εἰς τὰς τάξεις τοῦ μοναχικοῦ βίου, ἀνεδείχθη ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1806. Ὑπηρετήσε πιστῶς καὶ ἀγαστῶς ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῆς ἐπισκοπικῆς σκοπιᾶς. Ὅταν τὸ 1833, συνεστήθη ἡ ἐπισκοπὴ Μεσσηνίας, ἀντὶ τῆς καταργηθείσης ἐπισκοπῆς Ἀνδρούσης, διωρίσθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν ταύτην μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπισυμβάντος τῇ 13 Μαρτίου 1844, ἐν Νησίῳ (Μεσσήνῃ), ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς Μεσσηνίας, ἡ δὲ σορός του ἐνεταφιάσθη εἰς τὴν δεξιὰν γωνίαν τοῦ ἱεροῦ Βήματος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου. Ἐκλεκτὴ ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης ὁ Ἀνδρούσης καὶ ἔπειτα Μεσσηνίας (Μεσσηνίας) Ἰωσήφ, ὑπῆρξεν ὡσαύτως διαπρεπεστάτη μορφή τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Διεκρίθη ὡς φιλικός, ἐταλαιπωρήθη σχεδὸν μέχρι θανάτου ὡς δεσμώτης ὑπὲρ τοῦ ἔθνους εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Τριπόλεως, καὶ προσέφερεν ὑψίστας ὑπηρεσίας ὡς μινίστρος, ἦτοι ὑπουργός, τῆς Ὀρθοεξουσίας, καὶ μινίστρος τοῦ Δικαίου. Ὑπῆρξεν ἄξιός τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους. «Ἐαυτὸν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάντα τῷ Θεῷ καὶ τῇ πατρίδι προθύμως προσήνεγκεν»³⁹.

2. Προκόπιος Γεωργιάδης. Ἐγεννήθη τὸ 1813 εἰς τὸ Αἰγίον. Εἰς νεαράν ἡλικίαν εἰσῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν Αἰγιαλείας. Ἀποφοιτήσας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εἰς τὸ ὁποῖον παρηκολούθησε καὶ μαθήματα φιλοσοφίας, ἠκολούθησε τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ἐν συνεχείᾳ ὑπηρετήσεν ὡς ἐφημέριος καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς κοινότητος, παρακολουθῶν συγχρόνως καὶ ἀνώτερα θεολογικὰ μαθήματα εἰς τὸ ἐν Βιέννῃ Πανεπιστήμιον. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διωρίσθη καθηγητὴς τῶν ὀρθοεξουσιαστικῶν εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Ἀθηνῶν καὶ τὴν Φιλεκαπαιδευτικὴν Ἑταιρείαν. Τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1852 χειροτονήθη «ἀρχιεπίσκοπος» Μεσσηνίας, καὶ ἀφοῦ ἐποίμανε τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἐπὶ 22 ἔτη ὑποδειγματικῶς καὶ ἀπέκτησε φήμην χρηστοῦ, ἐναρέτου καὶ λογίου ἱεράρχου, ἐξελέγη μητροπολίτης Ἀθηνῶν τῇ 27 Μαΐου 1874. Ὡς μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὁ Προκόπιος ἐπέδειξε ζῆλον διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων. Κατ' ἐπανάληψιν διεμαρτυρήθη διὰ τὴν τάσιν τῆς Πολιτείας πρὸς ταπεινώσιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν παρενέπεσαν τὰ συνταράξαντα τὴν Ἐκκλη-

39. Ἰεζεκιήλ Βελανιδιώτου, Ἰωσήφ ὁ Ἀνδρούσης, Ἀθήναι 1906. — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσόστομου (Δασκαλάκη), Ἰωσήφ Ἀνδρούσης, Καλαμάτα 1961. — Βασιλείου Ἀτέση Ἐπισκόπου Ταλαντίου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθήναι 1948, σελ. 262-266. — Τάσου Γριτσοπούλου, Ἰωσήφ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης, ἐν Ὀρθοεξουσιαστικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 7, Ἀθήναι 1965, στήλ. 132-135. — Ἀθ. Παπαγιάννη, Ἰωσήφ Ἀνδρούσης, Ἀθήναι 1978.

σίαν τῆς Ἑλλάδος Σιμωνιακά, εἰς δὲ ἐκ τῶν ἐπὶ σιμωνία κατηγορηθέντων ἐπισκόπων ἦτο καὶ ὁ Μεσσηνίας Στέφανος Ἀργυριάδης, ὁ καὶ διάδοχος αὐτοῦ. Ὁ Προκόπιος ἐγένετο στόχος τοῦ Ἀποστόλου Μακράκη, ὅστις ἐθεώρησεν αὐτὸν ὑπαίτιον τῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πνευματικῆς καταπτώσεως. Παρὰ ταῦτα, ὁ Προκόπιος συνετέλεσεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἰδρυσιν ἱερῶν ναῶν καὶ ἐπέδειξε μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως καὶ μισθοδοσίας τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Ἀπεβίωσε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1889⁴⁰.

3. Στέφανος Ἀργυριάδης. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Ἀγρίδιον τοῦ τέως δήμου Νωνάκριδος Ζαρούχλας Καλαβρύτων. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Σωτήριος. Τῇ 5 Σεπτεμβρίου τοῦ 1829 προσήλθεν ὡς δόκιμος εἰς τὴν μονὴν Ταξιάρχων Αἰγιαλείας καὶ ἐκάρη μοναχὸς ἐν αὐτῇ τῇ 6 Σεπτεμβρίου τοῦ 1836. Διετέλεσεν ἱεροκήρυξ τοῦ ἐν Τήνῳ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, καὶ ἀκολούθως τοῦ νομοῦ Μεσσηνίας ἀπὸ τῆς 7 Σεπτεμβρίου 1865 μέχρι τοῦ ἔτους 1874, ἦτο δὲ καλὸς χειριστὴς τοῦ λόγου. Τὸν Μάϊον τοῦ 1874 ἐγένετο «ἀρχιεπίσκοπος» Μεσσηνίας, διαδεχθεὶς τὸν Προκόπιον Γεωργιάδην, ἐκλεγέντα τῇ 27 Μαΐου 1874 μητροπολίτην Ἀθηνῶν. Ὁ Στέφανος συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν τεσσάρων Σιμωνιακῶν ἀρχιερέων, συγκατηγορηθεὶς, μετὰ τῶν Κεφαλληνίας Σπυρίδωνος Κομποθέκρα, Ἀργολίδος Καλλινίκου Τερζοπούλου, καὶ Πατρῶν καὶ Ἡλείας Ἀβερκίου Λαμπίρη, ὅτι ἐδωροδόκησε καὶ αὐτὸς τὸν Ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Δ. Ι. Βαλασόπουλον, καὶ τὸν Ὑπουργὸν Ναυτικῶν Β. Νικολόπουλον, τῆς Κυβερνήσεως Δ. Βούλγαρη. Διὰ τῆς δωροδοκίας ταύτης προεκρίθη οὗτος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, μετὰ τῶν δύο συνυποψηφίων του διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν Μεσσηνίας, κατὰ τὴν τότε νομοθεσίαν περὶ ἐκλογῆς ἐπισκόπων (Νόμος Σ' τοῦ 1852, ἄρθρον Γ'), καὶ οὕτως ἐχειροτονήθη «ἀρχιεπίσκοπος» Μεσσηνίας, οἱ δὲ τρεῖς ἕτεροι οἱ μετ' αὐτοῦ συγκατηγορηθέντες ἐχειροτονήθησαν καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἐπαρχίαν του ἑκάστος. Ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτίας προεκλήθη μέγας σάλος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, γνωστὸς ὡς Σιμωνιακά. Εἰς τοὺς Σιμωνιακοὺς τούτους ἱεράρχας, ἐξαιρέσει τοῦ Ἀργολίδος Καλλινίκου, ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ μαρασμόν, ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῇ 19 Ἀπριλίου 1876 ποινὴ «τριοῦς ἀργίας ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας μετὰ στερήσεως τῶν δικαιωμάτων των», καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς «ὅπως ἐκλέξωσι τόπον διαμονῆς ἐκτὸς τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν καὶ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν». Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1877 ὁ Μεσσηνίας Στέφανος καὶ οἱ Κεφαλ-

40. Βασιλείου Ἀτέση Ἐπισκόπου Ταλαντίου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆ Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 266 καὶ σελ. 14-16. — Νικ. Φοροπούλου, Προκόπιος Α' Γεωργιάδης Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 10, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 620-621. — Ἰωάννου Χ. Κωνσταντινίδου, Προκόπιος Α' Γεωργιάδης Μητροπολίτης Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1973.

ληνίας Σπυρίδων καὶ Πατρῶν καὶ Ἡλείας Ἀβέρκιος ὑπέβαλαν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ τὰς παραιτήσεις αὐτῶν «οἰκεία βουλῇ καὶ προαιρέσει». Ὁ Στέφανος, μετὰ τριετίαν ἀπὸ τῆς καταδίκης του, ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ἐκ μαρασμοῦ⁴¹.

4. Πανάρετος Κωνσταντινίδης. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1839. Νέος κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐνεγράφη εἰς τὸ μοναχολόγιον τῆς ἐν Ἀθήναις μονῆς Πετράκη. Ἀποπερατώσας τὰ ἐγκύκλια καὶ τὰ θεολογικὰ μαθήματα, ἐσπούδασεν ἐν συνεχείᾳ εἰς Γερμανίαν, καὶ ἐκεῖθεν ἐλθὼν ἐγένετο, τῇ 27 Ὀκτωβρίου 1877, ὑφηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν διδάξας τὸ μάθημα τῆς Πατρολογίας. Πρὸς τούτοις, διωρίσθη καὶ Β' Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἥτις ἀποβλέψασα εἰς τὴν μόρφωσιν, τὴν ἱεροπρέπειαν, καὶ τὰς ἱκανότητας αὐτοῦ, κατέστησεν αὐτὸν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1882 «ἀρχιεπισκοπὸν» Μεσσηνίας. Τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἐποίμανεν ὁ Πανάρετος ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη εὐόρκως καὶ μετὰ πολλῆς συνέσεως. Διετέλεσεν ὡσαύτως ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα καὶ προεδρεύων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1889 ἐκλογῆς τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Γερμανοῦ Καλλιγᾶ. Ὁ Πανάρετος ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἰανουαρίου 1897. Τυγχάνων πανεπιστημιακὸς ἐπιστήμων, συνέγραψε πολλὰ ἀξιόλογα ἔργα, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ τὸν «Κατάλογον ἱστορικῶν τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Ἀθηνῶν», δημοσιευθέντα εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις περιοδικὸν «Σωτήρ»⁴². Ὡσαύτως ἐδημοσίευσεν καὶ τὸ ἔργον «Ἡ Ἀκαδημία ἡτοὶ πραγματεία περὶ τῆς Ἀθήνησι Πλατωνικῆς Σχολῆς», ἐν Ἑρλάγγῃ 1874.

5. Μελέτιος Σακελλαρόπουλος. Ἐγεννήθη ἐν Βασσαρά τῆς Λακεδαιμόνος τὸ 1852. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Μιχαήλ. Ὁ πατὴρ του ἦτο εὐλαβὴς ἱερεὺς. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Σπάρτην μονὴν τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα. Χειροτονηθεὶς διάκονος, ἐφοίτησεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀπεφοίτησεν ταύτης τὸ 1885. Κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος διωρίσθη σχολάρχης εἰς τὸ Ἀλιβέριον Εὐβοίας, ἀκολουθῶν μετετέθη εἰς τὴν Σπάρτην, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Κάρυστον. Τὸ 1890 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος, καὶ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1892 ἀπεστάλη εἰς τὸ Μόναχον ὡς ἐφημέριος τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς κοινότητος, ἐνθα παρέμεινεν ἐπὶ

41. Βασιλείου Ἀτέση Ἐπισκόπου Ταλαντίου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆ Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 266-267, καὶ σελ. 126-132.

42. Βασιλείου Ἀτέση Ἐπισκόπου Ταλαντίου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆ Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθῆναι 1948, σελ. 267. — Γεωργίου Μεταλληνόυ, Πανάρετος Κωνσταντινίδης ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνίας, ἐν Ὁρθόδοξῃ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 9, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 1121. — Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, Μία ἀρχιερατικὴ κηδεὶα πρὸς 47 ἐτῶν, ἐν τῷ ἔργῳ του Ἐργὰ καὶ Ἡμέραι, τόμος Β', Βόλος 1948, σελ. 570-573. — Σωτήρ, Μηνιαῖον περιοδικὸν σύγγραμμα, συντασσόμενον ὑπὸ διαφόρων λογίων, ἔτος Α', Μάιος 1878, φυλλάδιον 8, σελ. 123 κ. ἐξῆς.

μίαν περίπου δωδεκαετίαν. Τὸ 1901 ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἐφημεριακῆς ταύτης θέσεως καὶ διωρίσθη Α΄ Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Τῇ 8 Ἰουλίου 1904 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας. Ὁ Μελέτιος, «μετὰ τῶν Μαντινείας καὶ Κυνουρίας Γερμανοῦ Μεταξᾶ, Μονεμβασίας καὶ Λακεδαιμόναος Γερμανοῦ Τρωϊάνου, Θηβῶν καὶ Λεβαδείας Συνεσίου Φιλιππίδου καὶ Ἀρτης Σπυρίδωνος Γκινάκα, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ὅπως τὸ ἐπικρατήσαν ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1909, πρὸς γενικὴν ἀναδιοργάνωσιν καὶ ἐξυγίανσιν τῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν, πνεῦμα, ἐπεκταθῇ καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς κοινωνίας, ἀπετέλεσε τὴν πρωτοπορίαν τῆς κινήσεως ἢ τοῦ Ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ὡς ἀπεκάλεσε ταύτην ὁ τότε Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος Ἐλευθέριος Βενιζέλος, τῇ συναινέσει βεβαίως καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλαδικῆς Ἱεραρχίας, πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σύστασιν βραδύτερον Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ σύνταξιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, τῆς ὁποίας Ἐπιτροπῆς ἀπετέλεσε μέλος». Ἐν ἔτει 1917 κατεδικάσθη εἰς ἔκπτωσιν ἀπὸ τοῦ θρόνου του, καὶ περιορισμὸν εἰς τὴν ἐν Σπάρτῃ μονὴν τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, ὡς συμμετασχὼν εἰς τὰ πολιτικὸν ἀνάθεμα κατὰ τοῦ τότε Προέδρου τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως Ἐλευθερίου Βενιζέλου, ὅπερ ἐγένετο τῇ 12 Δεκεμβρίου 1916 εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις πεδίον τοῦ Ἀρεῶς, ἐνώπιον ὁλοκλήρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, παρεπιδημούντων ἀρχιερέων, πολλοῦ κλήρου, τῶν ὑπαλλήλων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμείου καὶ χιλιάδων λαοῦ, ἐν μέσῳ τῶν πολιτικῶν παθῶν ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, τὸ ὅποῖον ἀνάθεμα εἶχεν οὕτω: «Ἐλευθερίῳ Βενιζέλῳ ἐπιβουλευθέντι τὴν Βασιλείαν καὶ τὴν πατρίδα καὶ καταδιώξαντι καὶ φυλακίσαντι Ἀρχιερεῖς, ἀνάθεμα ἔστω». Ὁ Μελέτιος ἐπανῆλθεν εἰς τὸν θρόνον του, μετὰ τὴν κατὰ Νοέμβριον 1920 ἀκύρωσιν τῆς ποινῆς του διὰ Β. Διατάγματος, ἀθωωθείς κατ' Ἰανουάριον 1923 ὑπὸ Μείζονος Συνόδου. Ἐποίμανε τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μέχρι τῆς 11 Ἰουνίου 1933, ὅτε ἀπεβίωσεν. Ἐνεταφιάσθη ἐν τῷ Κοιμητηρίῳ Καλαμάτας. Ὁ Μελέτιος εἰργάσθη λίαν ἐπιτυχῶς ἐν Μονάχῳ. Ὅτε ἦτο Α΄ Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, συνέπεσε νὰ ταράξουν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος τὰ λεγόμενα Εὐαγγελικά. Τότε ἐπέδειξε τὴν ἐκ τῶν περιστάσεων ἐπιβαλλομένην φροντίδα καὶ φιλοπονίαν εἰς τὸ τομέα τοῦ πρώτου καὶ ὑπευθύνου ὑπαλλήλου τῶν Γραφείων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ὡς Μητροπολίτης Μεσσηνίας εἰργάσθη μετὰ σταθερᾶς καὶ αὐστηρᾶς δραστηριότητος εἰς τὸν τομέα τῆς ποιμαντικῆς τοῦ ἀποστολῆς, καταστάς ὑποδειγματικὸς ποιμενάρχης, ἀξιοσέβαστος ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς γείτονας ποιμενάρχας, ἀλλ' ὑφ' ἀπάσης τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἱεραρχίας. Ἐπίσης εἰργάσθη καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν φιλανθρωπικὸν τομέα καὶ ἐπέδειξεν ἐνδιαφέρον γενικῶς διὰ πᾶν ὅ,τι ἐσχετίζετο μὲ τὸ καλὸν τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας του. Τὸ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐνθερμον ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ἐπεξετείνετο, λόγῳ καὶ τοῦ

μεγάλου κύρους αὐτοῦ, εἰς γενικώτερα τῆς Ἐκκλησίας ζητήματα. Ὑπῆρξεν ἱεράρχης περιωπῆς. Αἰ γινώμαι αὐτοῦ, βαθυτάτου γνώστου τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡκούοντο ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ μετὰ πολλῆς προσοχῆς. Ὁ Μελέτιος ὑπῆρξε, πρὸς τούτοις, καὶ συγγραφεὺς ἀρκετῶν περισπουδάστων ἔργων καὶ ἄρθρων, κορυφαῖον δὲ ἔργον αὐτοῦ εἶναι τὸ «Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1898, καὶ τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἐτοιμάσει βελτίωσιν. «Διατρίβων ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα, ὡς ἐξόριστος ἐπὶ τοῦ Βενιζελικοῦ καθεστῶτος» —ὡς ὁ ἴδιος γράφει— ἔγραψε τὸ ἔργον αὐτοῦ «Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα ἐν Λακεδαιμόνι», τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν ἐν Ἀθήναις τὸ 1921. Ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων» ἐξέδωκεν, ἐν ἔτει 1902, τὸ ἔργον αὐτοῦ «Ὁ βίος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁴³.

6. Π ο λ υ κ α ρ π ο ς Σ υ ν ο δ ι ν ό ς. Ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον "Ἁγίος Λουκάς τῆς νήσου Σίφνου τὸ 1870. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Γεώργιος. Μετὰ τὴν ἐγκύκλιον μόρφωσιν, ἐφοίτησεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης, λαβὼν τὸ πτυχίον μὲ βαθμὸν ἄριστα, διάκονος ὢν. Εἰς νεαρὰν ἡλικίαν διωρίσθη ἱεροκῆρυξ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἀρτης. Ἐν συνεχείᾳ εἰργάσθη ὡς ἱεροκῆρυξ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἀχαΐας καὶ Ἡλιδος τὸ 1894, ἐνθα ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ ἐχειροθετήθη ἀρχιμανδρίτης ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Πατρῶν καὶ Ἡλείας Ἱεροθέου, καὶ διηύθυνε τὸ ἐν Πάτραις ἐκδιδόμενον περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου «Ἀπόστολος Ἀνδρέας». Ἐπίσης ὡς ἱεροκῆρυξ εἰργάσθη καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας Ἀκαρνανίας καὶ Ναυπακτίας, Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης, Χαλκίδος καὶ Καρυστίας κατὰ τὰ ἔτη 1907-1910, Δημητριάδος, Γυθείου καὶ Οἰτύλου, Μαντινείας καὶ Κυνουρίας, τῆς ὁποίας διετέλεσε καὶ τοποτηρητής, διηύθυνε δὲ καὶ τὴν ἐν Τριπόλει Ἱερατικὴν Σχολὴν. Κατὰ τὸ ἔτος 1921 εἰργάσθη ὡς ἱεροκῆρυξ ἐν Ἰωαννί-

43. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Β', Ἀθῆναι 1953, σελ. 270-273. — Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἱεζεκιήλ, Ὁ θάνατος τοῦ Μεσσηνίας Μελετίου — Ἐπικήδειος εἰς τὸν Μεσσηνίας Μελέτιον, ἐν τῷ ἔργῳ του Ἔργα καὶ Ἡμέραι, τόμος Α', Βόλος 1947, σελ. 584-588. — Οἰκονόμου Εὐαγγέλου Γεωργαράκη, Μελέτιος ὁ Σακελλαρόπουλος Μητροπολίτης Μεσσηνίας, ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 8, Ἀθῆναι 1966, στῆλ. 962-965. — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσόστομου (Θέμελη), Λόγος ἐπὶ τοῖς ἀποκαλυπτηρίοις τῆς προτομῆς τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Μεσσηνίας Μελετίου Σακελλαροπούλου (1 Φεβρουαρίου 1973), ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΖ', Φεβρουάριος 1973, σελ. 21-23. — Καθηγουμένου Ἱερᾶς Μονῆς Βλατάδων Θεοδωρήτου Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Ὁρόνου, Μελέτιος Σακελλαρόπουλος ὁ Λάκιων Μητροπολίτης Μεσσηνίας, Θεσσαλονίκη 1981. — Γερασίμου Κονιδάρη, Ἀνάθεμα κατὰ Βενιζέλου, ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 2, Ἀθῆναι 1963, στῆλ. 473-477.

νοις, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος προσελήφθη ὡς πρωτοσύγκελλος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1922 προσκρίθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὡς Α΄ Γραμματεὺς αὐτῆς, πρὶν δὲ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ἐξελέγη μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, χειροτονηθεὶς τῇ 27 Μαρτίου τοῦ ἐπομένου ἔτους 1923. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1933 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Μεσσηνίας, ἐγκαθιδρυθεὶς τῇ 17 Δεκεμβρίου 1933. Ὁ Πολύκαρπος, ἂν καὶ φιλάσθενος, ἐποίμανε τὴν ἐπαρχίαν ταύτην μετὰ τοῦ διακρίνοντος αὐτὸν ζήλου καὶ τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν μεγάλης ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, ἐν μέσῳ ἀντικειμενικῶν ἀδικαιολογητῶν ἐνδογενῶν δυσκολιῶν. Κλονισθείσης τῆς υἱείας του περισσότερον, ἐκ τῶν κακουχιῶν κατὰ τὴν ξενικὴν Κατοχὴν (1941-1944), κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς ἐπαρχίας του οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν, συμπάσχων μετὰ τοῦ ποιμνίου του, παρητήθη τοῦ θρόνου τοῦ τῇ 20 Ἰουλίου 1945. Ἀπεβίωσεν ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1947. «Ὁ Πολύκαρπος Συνοδινὸς ἐκέκτητο βαθεῖαν πίστιν, ἀρετὴν, ὑψηλὸν φρόνημα φιλοπατρίας, καὶ εὐρυτάτην μόρφωσιν, χαρίσματα ἅτινα πολλαχῶς καταφαίνονται εἰς τὰ πλεῖστα συγγράμματά του». Γενικώτερον «ἐν τῇ ἐνθουσιῳδεὶ ψυχῇ τοῦ Πολυκάρπου ἐκυριάρχουν, καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς ζωῆς του, δύο στενῶς συνηνωμένοι ἔννοιαι — ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ ἑλληνισμὸς — ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ δὲ αὐτῶν ἠνάλωσε πάσας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς του δυνάμεις. Τοῦ λόγου καὶ τοῦ καλάμου ἱκανώτατος χειριστής, πᾶσαν κατέβαλε διὰ τοῦ προφορικοῦ του κηρύγματος καὶ τῶν πολυαρίθμων συγγραφῶν καὶ ἄρθρων του προσπάθειαν διὰ τὴν πνευματικὴν προαγωγὴν τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους». Ὁ Πολύκαρπος ἀφῆκε μέγα καὶ ἀξιόλογον συγγραφικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1898, καὶ κατέληξε κατὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ 1947. Τὰ συνολικῶς 213 δημοσιεύματά του εἶναι κηρυγματικά, ἐποικοδομητικά, θεολογικά, ἐκκλησιαστικά, ἱστορικά, ἀπολογητικά, πατριωτικά, ἐπίκαιρα καὶ βιβλιοκρισίαι⁴⁴.

7. Χρυσόστομος Δασκαλάκης. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Αὐγούστου τοῦ 1906. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Ἰωάννης. Τὰ πρῶτα γράμματα ἐδιδάχθη εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις πρότυπον Σχολὴν τοῦ Κωνσταντίνου Διαλησμά, ἔνθα ἐκαλλιεργεῖτο συστηματικῶς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τῶν

44. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆ Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Β', Ἀθήναι 1953, σελ. 233-234, καὶ τόμος Γ', Ἀθήναι 1969, σελ. 290-292. — Θεοδοσίου Σπεράντσα, Πολύκαρπος Συνοδινός, ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδείᾳ, τόμος 10, Ἀθήναι 1967, στῆλ. 534-536. — Χρυσοστόμου Θέμελη Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Ἱεροκήρυκες ἐν Εὐβοίᾳ, Ἀθήναι 1982, σελ. 75-81 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς). — Ἰωάννου Βορβίλα, Πολυκάρπου Συνοδικοῦ Μητροπολίτου πρῶην Μεσσηνίας, τὸ συγγραφικὸν ἔργον (1898-1947). Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, ἀριθ. 32 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Διδασχῆς, Καλαμάτα 1981).

τροφίμων αὐτῆς. Ἀκολουθῶς ἐφοίτησεν εἰς τὴν Βαρβάκειον Σχολὴν καὶ ἔπειτα εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις ΣΤ' Γυμνάσιον ἀρρένων, καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Ριζαρείον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολὴν. Μετὰ τὴν ἐκ ταύτης ἀποφοίτησιν ἐνεγράφη εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, καὶ ἔλαβε τὸ πτυχίον εἰς πολὺ μεταγενέστερον χρόνον. Τῇ 7 Ἰουνίου 1930 ἐχειροτονήθη διάκονος μετονομασθεὶς Χρυσόστομος, καὶ ὑπηρέτησε, μέχρι τοῦ ἔτους 1933, ὡς κατηχητῆς καὶ ἱεροκλήρυξ παρὰ τῇ μητροπόλει Μυτιλήνης. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος καὶ ἐχειροθετήθη ἀρχιμανδρίτης ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου Παπαδοπούλου. Διετέλεσεν ἐφημερεύων ἱεροκλήρυξ τοῦ ἐν Χαλανδρίῳ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἐν ἔτει 1934 διωρίσθη ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς Πεντέλης, μεταπεμφθεὶς ἐκ τῆς ἱερᾶς μονῆς Φανερωμένης Σαλαμίνος, διετήρησε δὲ καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς ἐφημερεύοντος ἱεροκλήρυκος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου Χαλανδρίου. Ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ Πεντέλης εἰργάσθη ἀγαστῶς καὶ ὠφέλησε τὴν ἀδελφότητα ταύτης ἐξ ἐπόψεως πνευματικῆς ἐν τῷ αὐστηρῷ πνεύματι τοῦ κοινοβιακοῦ βίου, ἐνδιεφέρθη δὲ καὶ διὰ τὴν κτιριακὴν αὐτῆς καὶ τῶν μετοχιῶν τῆς ἀνασυγκρότησιν, ὡς καὶ διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοιαύτην, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστῇ πασιφανὴς ἡ ἀλματώδης πρόοδος τῆς μονῆς, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἐν ἁγίῳ Ὁρει μονῶν. Ἦτο φιλομόναχος, φιλακόλουθος καὶ ἄνθρωπος τῆς συνεχοῦς προσευχῆς, χαρίσματα τὰ ὁποῖα ὠφέλησαν τὴν μοναστικὴν ἀδελφότητα τῆς Πεντέλης. Ἀδελφοὶ τῆς μονῆς ταύτης, καρέντες ὑπ' αὐτοῦ, ἀνεδείχθησαν ἱεράρχαι. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Δαμασκηνὸς Παπανδρέου μετὰ τὴν, ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου 1941, ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἀνέθηκεν εἰς τὸν Χρυσόστομον καθήκοντα πρωτοσυγκέλλου παρὰ τῇ ἱερᾷ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀθηνῶν. Καὶ εἰς ταύτην τὴν θέσιν ὁ Χρυσόστομος εἰργάσθη εὐσυνειδήτως καὶ μετὰ ζήλου. Τῇ 24 Φεβρουαρίου 1942 ἐξελέγη μητροπολίτης Γυθείου καὶ Οἰτύλου, τῆς χειροτονίας αὐτοῦ γενομένης τῇ 28 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις μητροπολιτικῷ ναῷ. Ἀναλαβὼν τὰ ποιμαντικὰ του καθήκοντα κατὰ τὴν τότε, ἕνεκα τῆς Γερμανικῆς Κατοχῆς (1941-1944), κρίσιμον διὰ τὸ ἔθνος ἐποχὴν, ἀνεδείχθη ἄξιος τῶν περιστάσεων θρησκευτικὸς ἡγέτης, περιέσωσε πολλοὺς ἐκ τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος, καὶ διεκινδύνευσεν πολλάκις μέχρι σημείου νὰ ἀπειληθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ του ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1944. Τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1945 μετετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν Μεσσηνίας, ἐνθρονισθεὶς ἐν αὐτῇ τῇ 4 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ταύτῃ ἐπάλξει, ὁ Χρυσόστομος ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον ποιμαντικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν κοινωνικὴν δραστηριότητα καὶ μάλιστα εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν Κατοχικὴν περίοδον, ὅτε ὅλως ἰδιάζουσαι περιπτώσεις εἶχον δημιουργηθῇ. Εἰς τὸν ποιμαντικὸν τομέα ἐνδιεφέρθη διὰ τὸ θεῖον κήρυγμα, τὴν ἱεράν ἐξομολόγησιν, τὰ Κατηχητικὰ σχολεῖα, τὴν μόρφωσιν τοῦ ἱεροῦ Κλήρου, ἰδρύσας ἐν ἔτει 1951 τὸ Κατώτερον καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸ Ἀνώτερον Ἐκκλησιαστικὸν Φροντιστήριον ἐν Καλαμάτᾳ, τὸ

ὁποῖον προσέφερεν ἀνεκτίμητον προσφορὰν εἰς τὴν τοπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Μεσσηνίας καὶ εὐρύτερον εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας τῆς νοτίου Πελοποννήσου καὶ πέρα αὐτῆς. Ἐμερίμνησε διὰ τὴν πειθαρχίαν τοῦ ἐφημεριακοῦ ἱεροῦ κλήρου. Συνετέλεσεν εἰς τὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν ἔξαρσιν τοῦ θρησκευτικοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ. Ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων ναῶν καὶ διὰ τὴν συντήρησιν ἄλλων. Ἰδρυσε τὸ Γενικὸν Φιλόπτωχον Ταμεῖον τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας. Ἐπίσης, ἐν ἔτει 1946 Ἰδρυσε τὸ μηνιαῖον Ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας «Διδαχή», τὸ ὁποῖον, ἕκτοτε μέχρι σήμερον, συνεχίζει τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Ἀνεδιωργάνωσε τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἐν γένει οὐδὲν παρέλειψεν ὅπερ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ποιμαντικὴν δεοντολογίαν καὶ ὑπευθυνότητα. Εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν κοινωνικὸν τομέα ὑπῆρξεν ἐπίσης δημιουργικὸς. Πλὴν τοῦ Σανατορίου «Ὁ Προφήτης Ἡλίας», ὅπερ Ἰδρυσεν ὁ Μεσσηνίας Μελέτιος Σακελλαρόπουλος, Ἰδρυσε τὸ Ψυχιατρεῖον «Οἱ Ἅγιοι Ἀνάργυροι», παρὰ τὸ Σανατόριον. Ἰδρυσεν ἐπίσης τὸ Ἄσυλον Ἀνιάτων «Ἡ Στέγη τῆς Ἐκκλησίας» εἰς τὴν μονὴν Γαρδικίου, ὡς καὶ ἄλλα εὐαγγῆ ἱδρύματα. Πρὸς τούτοις ἀνήγειρε νέον κτίριον, παρὰ τὸ παλαιόν, εἰς τὸ Ἀλεξανδράκειον Γηροκομεῖον, καὶ περιέβαλεν ὅλα ταῦτα τὰ ἱδρύματα καὶ τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του κληροδοτήματα μετ' ἀγάπην καὶ στοργήν. Ἐπρωτοστάτει εἰς κάθε τι, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπεν ἐν γένει εἰς τὸ καλὸν τῆς ἐπαρχίας του. Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως αὐτοῦ δὲν περιωρίζετο εἰς τὴν ποιμαντικὴν μέριμναν διὰ τὴν ἐπαρχίαν του μόνον. Ἀπησχόλουν αὐτὸν καὶ τὰ γενικώτερα προβλήματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐν τῇ Διαρκεῖ Συνόδῳ καὶ τῇ Ἱεραρχίᾳ αἱ γνώμαι αὐτοῦ ἀπηχοῦσαν τὸν ζῆλόν του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἀπεβίωσεν ἐν Κορώνῃ τῇ 16 Ἀπριλίου 1961, καὶ ἐνεταφιάσθη ἐν τῷ Κοιμητηρίῳ τῆς Καλαμάτας. Ὁ Χρυσόστομος: «Ἦτο πεπρoικισμένος ὑπὸ πολλῶν προσόντων... Ἀκατάβλητος εἰς ζωτικότητα καὶ ἀποφασιστικότητα, παρεκίνει τοὺς περὶ αὐτὸν εἰς παραδειγματισμόν... Ἐξασφαλίζων τὰς προϋποθέσεις ἐκτελέσεως οἰουδήποτε καλοῦ ἔργου, ἐχώρει μετ' ἐπιμονῆς εἰς αὐτό. Κύριος τούτου μοχλὸς ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἦτο ἡ πίστις εἰς τὸν Θεόν, ἥτις ἐχαλύβδωνε τὴν ἰσχυράν αὐτοῦ βούλησιν». Πρὸς τούτοις, ὁ Χρυσόστομος ἐδημοσίευσεν μελέτας καὶ λόγους ἐπὶ τοῖς ἀποκαλυπτηρίοις τῶν προτομῶν τοῦ ἐθνομάρτυρος ἐπισκόπου Κορώνης Γρηγορίου Μπίστη († 1821), τοῦ ὡσαύτως ἐθνομάρτυρος ἐπισκόπου Μεθώνης Γρηγορίου Παπαθεοδώρου († 1826), καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀνδρούσης καὶ εἶτα Μεσσήνης (Μεσσηνίας) Ἰωσήφ Νικολάου († 1844), αἱ ὁποῖαι προτομαὶ κατεσκευάσθησαν τῇ φροντίδι του καὶ ἀπεκαλύφθησαν ὑπ' αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων δημοσιευμάτων αὐτοῦ ἀξιοπρόσεκτοι εἶναι αἱ: «Ἡ Καλαμάτα ἐνοριακὸν χωρίον τῆς Μητροπόλεως Μονεμβασίας καὶ εἶτα διάδοχος αὐτῆς» (Καλάμαι 1956), «Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Προκόπιος ὁ Πελοποννήσιος» (Ἀθῆναι 1961), καὶ «Ὁ Σπυρίδων Ἀλεξανδράκης καὶ τὰ Ἀλεξανδράκεια Κληροδοτήματα» (Καλαμάτα 1957). Τῇ φροντίδι του

συνεγράφησαν καὶ ἐξεδόθησαν Ἀσματικαὶ Ἀκολουθίαι, μετὰ προλόγων του, τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς ἐπικαλουμένης «Ἐλεηστρίας» (Ἀθῆναι 1955), τοῦ Ἀγίου Ἡλίου τοῦ Ἀρδούνου (Ἀθῆναι 1956) καὶ τοῦ Ἀγίου Ἱεροθέου τοῦ ἐκ Καλαμῶν (Καλαμάτα 1959)⁴⁵.

8. Χρυσόστομος Θέμελης. Ἐγεννήθη ἐν Ἰστιαίᾳ (Ξηροχωρίῳ) Εὐβοίας τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1918. Κατὰ κόσμον ὠνομάζετο Ἀδάμ. Μετὰ τὴν στοιχειώδη καὶ τὴν γυμνασιακὴν μόρφωσιν αὐτοῦ τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὴν γενέτειράν του, ἐφοίτησεν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, λαβὼν τὸ πτυχίον αὐτοῦ μετὸν βαθμὸν ἄριστα ἐν ἔτει 1944. Διάκονος ἐχειροτονήθη τῇ 3 Ἰουνίου 1944 ὑπὸ τοῦ ἐκ Καλαμάτας καταγομένου μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Ἰεζεκιὴλ Στρούμπου. Διωρίσθη ἱεροκέρυξ τῆς μητροπόλεως Γυθείου καὶ Οἰτύλου καί, πρὶν ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, διωρίσθη πρωτοσύγκελλος παρὰ τῇ μητροπόλει Μεσσηνίας, εἰς τὴν ὁποίαν τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1945 μετετέθη ὁ, ἀπὸ Γυθείου καὶ Οἰτύλου, Χρυσόστομος Δασκαλάκης, ὅστις καὶ ἐχειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1945 ὀνομάσας αὐτὸν Χρυσόστομον, ἐνῶ ὡς διάκονος ὠνομάζετο Λουκιανός. Πρωτοσύγκελλος ὢν ὁ Χρυσόστομος εἰργάσθη ἐν ταῦτῳ καὶ ὡς ἱεροκέρυξ εἰς διαφόρους ναοὺς τῆς Καλαμάτας καὶ γενικῶς τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας, καὶ ὡς κατηχητής. Διετέλεσε καὶ διευθυντὴς τοῦ περιοδικοῦ τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας «Διδαχὴ», ἐνθα ἐδημοσίευσεν ἄρθρα καὶ μελετήματα. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1950 διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ τῇ 20 Ἰουνίου τοῦ 1952 Ἀρχιεπιγραμματεὺς αὐτῆς, παραμείνας εἰς τὴν θέσιν ταύτην μέχρι τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς βοηθοῦ ἐπισκόπου παρὰ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀθηνῶν ὑπὸ τὸν τίτλον τῆς πάλαι ποτὲ ἐν Θεσσαλίᾳ διαλαμφάσης ἐπισκοπῆς Θαυμακοῦ. Ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ ἐγένετο τῇ 15 Νοεμβρίου 1957, ἡ δὲ χειροτονία αὐτοῦ ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τῶν Ἀθηνῶν τῇ 21 Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ βοηθοῦ ἐπισκόπου εἰργάσθη ἐν Πειραιεῖ ὡς ἀρχιεπισκοπικὸς ἐπίτροπος, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δεκεμβρίου 1957 μέχρι τῆς 8 Ἰα-

45. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρῶην Λήμνου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Γ', Ἀθῆναι 1969, σελ. 284-286 καὶ σελ. 292-299. — Τίτου Ματθαϊάκη Μητροπολίτου πρῶην Παραμυθίας, Φιλιατῶν καὶ Γηρομερίου, Χρυσόστομος Δασκαλάκης Μητροπολίτης Μεσσηνίας (1906-1961), Ἀθῆναι 1982. — Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Θέμελη), Εἰς μνήμην τοῦ προκατόχου μου, ἐν Διδαχῇ, ἔτος Α', Ἀπρίλιος 1976, σελ. 51-54. — Κώστα Ξενογιάννη, Χρυσόστομος (Δασκαλάκης) Μητροπολίτης Μεσσηνίας, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 12, Ἀθῆναι 1968, στήλ. 429-432. — Διδαχῇ, ἔτος ΙΒ', Μάιος-Ἰούνιος 1961 (Πένθιμον τεῦχος ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ). — Κ. Ξενογιάννη, Ἡ τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ ἀειμνήστου Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου Δασκαλάκη, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΒ', Σεπτέμβριος 1968, σελ. 115-116.

νοαρίου 1962, συνεχίσας ἀκολούθως ἐν Ἀθήναις τὴν ἐπισκοπικὴν πνευματικὴν του προσφορὰν παρὰ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Ἀθηνῶν. Τῇ 17 Νοεμβρίου 1965 ἐξελέγη μητροπολίτης Μεσσηνίας, ἐνθρονισθεὶς ἐν τῇ κληρωθείσῃ αὐτῷ ἐκκλησιαστικῇ ταύτῃ ἐπαρχίᾳ τῇ 5 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντά του ὁ μητροπολίτης Χρυσόστομος ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς διαποιμάνσεως καὶ διοικήσεως τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς διατηρήσεως καὶ ἀποδοτικῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν τῇ μητροπόλει ἱδρυμάτων καὶ κληροδοτημάτων. Ἐφρόντισεν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ποιμαντικὸν τομέα, διὰ τὴν χειροτονίαν ἐναρέτων κληρικῶν καὶ τὸν διορισμὸν εὐσυνειδήτων πνευματικῶν-ἐξομολόγων. Ἀνέλαβεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1977 μέχρι τῆς σήμερον τὴν προσωρινὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Καλαμάτᾳ λειτουργοῦντος ἀπὸ τοῦ 1976 Μέσου Ἐκκλησιαστικοῦ Φροντιστηρίου. Ἐμερίμνησε διὰ τὴν πύκνωσιν τοῦ θείου κηρύγματος καὶ τὴν ἀποδοτικὴν λειτουργίαν τῶν Κατηχητικῶν Σχολείων. Ἰδρυσε καὶ ἔθεσεν εἰς λειτουργίαν τὸ ἐν Καλαμάτᾳ Ὁρθόδοξον Κέντρον Νεότητος «Ἡ Ὑπαπαντὴ τοῦ Σωτῆρος» καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ λειτουργίαν Ἑνοριακῶν Στεγῶν ἐν Καλαμάτᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς. Ἀνεστήλωσεν, ἀνεκαίνισε καὶ συνετήρησεν ἀπάσας τὰς ἐν λειτουργίᾳ καὶ τὰς διαλελυμένας μονὰς, αἵτινες ἦσαν σεισμόπληκτοι, τὴν δὲ ἐτοιμόρροπον μονὴν τῆς Χρυσοκελλαριᾶς ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων καὶ ὑπεβόηθησε τὸ ἐν αὐταῖς ἐπιτελούμενον πνευματικὸν ἔργον. Εἰς τὸν ἐσωτερικὸν αὐλείον χώρον τῆς ἐν Καλαμάτᾳ μονῆς τῶν Καλογραιῶν ἀνήγειρε Βυζαντινὸν ναὸν τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ὑπεβόηθησε τὴν ἀνέγερσιν ναῶν ἐνοριακῶν, κοιμητηριακῶν, παρεκκλησιῶν, ἐξωκκλησιῶν καὶ ἰδιωτικῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ὑπερέβη τοὺς 170, καὶ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ἀγιογράφησιν, τὴν συντήρησιν καὶ τὸν ἐν γένει καλλωπισμὸν πλείστων ναῶν. Συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν προβολὴν τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν ναῶν καὶ κειμηλίων τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας, διὰ τῆς ἐκδόσεως ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων ὑπὸ ἀρμοδίων πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, καὶ ἰδρυσεν ἐν ἔτει 1966 τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Μουσεῖον τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας. Ἐνδιεφέρθη ὡσαύτως καὶ διὰ τὴν ἰδρυσιν βιβλιοθηκῶν εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν Οἶκον-Ἐπισκοπεῖον, εἰς τὰς μονὰς καὶ εἰς μερικοὺς ναοὺς, καὶ συνέχισεν ἀνελλιπῶς τὴν ἔκδοσιν τοῦ μηνιαίου Ἐκκλησιαστικοῦ περιοδικοῦ τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας «Διδαχὴ», βελτιώσας καὶ συστηματοποιήσας τὴν ἐν αὐτῷ δημοσιευομένην ὕλην. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968 ἤρχισε τὴν ἔκδοσιν καὶ κυκλοφορίαν τοῦ μηνιαίου δελτίου κηρύγματος ὑπὸ τὸν τίτλον «Κήρυγμα» καὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1976 τὴν ἐτήσιον ἔκδοσιν τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας». Ὡσαύτως καθιέρωσε τὴν ἡριθμημένην ἔκδοσιν βιβλίων ὠφελίμων καὶ χρησίμων διὰ τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα. Ἐπὶ τούτοις, τῇ 25 Μαρτίου 1978 ἐθεμελίωσε τὸν Μητροπολιτικὸν Οἶκον-Ἐπισκοπεῖον τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας ἀπέναντι τοῦ ἐν Καλαμάτᾳ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς. Ὁ Μητρο-

πολιτικὸς Οἶκος-Ἐπισκοπεῖον Βυζαντινῆς τεχντροπίας, ἐπερατώθη ἐφέτος (1985). Ὁ ἐπὶ τοῦ δευτέρου ὁρόφου αὐτοτελὴς ναὸς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Οἴκου-Ἐπισκοπεῖου καθωρίσθη νὰ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Δαυτῖδ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ, ἀσκήσαντος κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, καὶ κηρύξαντος ἐν Πελοποννήσῳ περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτοῦ, προσκληθέντος ὑπὸ ἱεραρχῶν τῆς Πελοποννήσου πρὸς ψυχικὴν ὠφέλειαν τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν. Ἀπὸ φιλανθρωπικῆς ἐπόψεως, ὁ μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος ἀνεζωπύρωσε τὸν θεσμόν τῶν Ἑνοριακῶν φιλοπτώχων ταμείων καὶ ἐμερίμνησε διὰ τὴν διατήρησιν, τὴν συντήρησιν καὶ ἀποδοτικὴν λειτουργίαν τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων τῆς μητροπόλεως, καὶ δὴ τοῦ Σανατορίου «Ὁ Προφῆτης Ἡλίας», τοῦ Ψυχιατρείου «Οἱ ἄγιοι Ἀνάργυροι», τοῦ Ἀσύλου Ἀνιάτων «Ἡ Στέγη τῆς Ἐκκλησίας», τὸ ὁποῖον μετεστεγάσθη εἰς ἀνεγερθεὶν σύγχρονον κτιριακὸν συγκρότημα πλησίον τῆς Καλαμάτας, ἐγκαινιάσθην ἐν ἔτει 1977. Ἀνηγέρθη τῇ φροντίδι του καὶ ἐνεκαινιάσθη ἐν ἔτει 1982 ὁ ἐν τῷ αὐλείῳ χώρῳ τοῦ Ἀσύλου Ἀνιάτων Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Γενεθλίου τοῦ Προδρόμου. Ὡσαύτως ἐφρόντισε καὶ διὰ τὴν εὐρυθμὸν διοίκησιν καὶ λειτουργίαν τῶν ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε μητροπολίτου Μεσσηνίας προεδρευομένων εὐαγῶν ἰδρυμάτων καὶ κληροδοτημάτων, καὶ δὴ τοῦ ἐν Καλαμάτᾳ Ἀλεξανδρακείου Γηροκομείου, τοῦ Ἀλβανακείου Ὀφθαλμιατρείου καὶ τῶν ὑποτροφίῶν μαθητῶν τοῦ Ἀλεξανδρακείου Γυμνασίου ἐν Κάμπῳ Ἀβίας. Μερίμνη αὐτοῦ, καὶ διὰ δωρεᾶς φιανθρώπου, κατεσκευάσθη νέον κτιριακὸν συγκρότημα εἰς τὸν χώρον τοῦ Ἀλεξανδρακείου Γηροκομείου πρὸς γηροκόμησιν ἀπτόρων, τοῦ ὁποῦ ἡ λειτουργία ἤρχισεν ἐν ἔτει 1970. Ἐντὸς δὲ τοῦ αὐλείου χώρου τοῦ Γηροκομείου ἀνηγέρθη καὶ ἐνεκαινιάσθη, ἐν ἔτει 1972, Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἐγένοντο ἀνακαινιστικαὶ καὶ ἄλλαι ἐργασίαι εἰς τὸ Παπαδοπούλειον βρεφοκομεῖον ἐν Καλαμάτᾳ. Ὡσαύτως μὲ τὴν ὑπευθυνότητα καὶ τὴν φροντίδα αὐτοῦ, ὥς προέδρου τῆς ἐν Καλαμάτᾳ Πανταζοπουλείου Λαϊκῆς Σχολῆς, καὶ μὲ τὴν σύμπραξιν τοῦ Δήμου Καλαμάτας, ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968 αἱ σχετικαὶ διαδικασίαι καὶ ἐνέργειαι, καὶ τῇ 5 Φεβρουαρίου 1984 ἐθεμελιώθη τὸ μέγα κτιριακὸν μορφωτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ σκοποῦ συγκρότημα τοῦ Δημοτικοῦ Πνευματικοῦ Κέντρου Καλαμάτας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Πανταζοπούλειος Λαϊκῆ Σχολῆς. Τῆς αὐτῆς ὑπευθύνου φροντίδος αὐτοῦ ἔτυχον καὶ τὰ ἄλλα κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα προεδρεύονται ἀπὸ τὸν μητροπολίτην καὶ φέρουν τὰ ὀνόματα Λέλα Μανωλέα, Βακαλοπούλειον, καὶ Λαγωνικάκειον ἐν Καλαμάτᾳ, καὶ Ταρσούλειον ἐν Κορώνῃ. Πρὸς τούτοις, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν σχεδὸν τῆς ποιμαντορίας του ἐν Μεσσηνίᾳ μέχρι τοῦ ἔτους 1982, εἶχεν ὥς πρόεδρος τῶν διοικητικῶν συμβουλίων τὴν μέριμναν διὰ τὴν διοίκησιν καὶ λειτουργίαν τῶν κρατικῆς προνοίας ἰδρυμάτων, καὶ δὴ τοῦ Κέντρου παιδικῆς μερίμνης (πρώην Ἑθνικοῦ Ὀρφανοτροφείου) Καλαμάτας, τοῦ Παρατήματος Π.Ι.Κ.Π.Α. Καλαμάτας, τοῦ Α' Ἑθνικοῦ παιδικοῦ σταθμοῦ Καλα-

μάτας, καὶ τῶν Παιδικῶν ἐξοχῶν τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῶν Ὑπηρεσιῶν. Ἄλλος τομεὺς μὲ τὸν ὅποιον ὁ μητροπολίτης Χρυσόστομος ἀπασχολήθη, ἄνευ διακοπῆς, εἶναι ὁ συγγραφικὸς, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1946, ὅτε ἦτο πρωτοσύγκελλος ἐν τῇ μητροπόλει Μεσσηνίας, μέχρι σήμερον. Τὸ συγγραφικὸν ἔργον αὐτοῦ περιλαμβάνει μελέτας ἀναφερομένας εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς γενετεῖρας του νήσου Εὐβοίας καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὴ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, καὶ τῶν μητροπόλεων Μεσσηνίας, καὶ Δημητριάδος. Περιλαμβάνει ἐπίσης μελέτας καὶ ἄρθρα ἐποικοδομητικοῦ, ποιμαντικοῦ, ὁμολογιακοῦ καὶ βιβλιοκριτικοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ διαλέξεις, λόγους, ποικίλα ἐκκλησιαστικὰ ἄρθρα, ἐπιστολὰς κ.λπ. Τὰ μέχρι τοῦδε αὐτοτελῶς κυκλοφορήσαντα ἔργα του ἐν ἀνατύποις εἶναι 30 τὸν ἀριθμὸν τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Εὐβοίας, καὶ 40 τὸν ἀριθμὸν τὰ ἀναφερόμενα εἰς ἄλλας συγγραφικὰς ἐνασχολήσεις. Πρὸς τοῦτοις μέγας ἀριθμὸς δημοσιευμάτων αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς Ἐκκλησιαστικὰ περιοδικά, εἰς ἐφημερίδας καὶ ἄλλα ἔντυπα⁴⁶. Ὁ Μητροπολίτης Μεσσηνίας Χρυσόστομος διαποικμαίνει τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ μέχρι σήμερον.

Ε'. Ἀγιολογία.

Ἐντὸς τῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς τῆς μητροπόλεως Μεσσηνίας ἐγεννήθησαν, ἢ παρέμειναν ἐν αὐτῇ, ἅγιοι προσωπικότητες, αἵτινες εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ διὰ τῆς ἀγίας βιοτῆς καὶ πολιτείας αὐτῶν καὶ τιμῶνται ὡς ἅγιοι ὑπὸ

46. Βασιλείου Ἀτέση Μητροπολίτου πρώην Λήμνου, Ἐπίτομος Ἐπισκοπικῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμος Γ', Ἀθῆναι 1969, σελ. 299-303. — Ἰω. Χ. Κωνσταντινίδου, Χρυσόστομος Θέμελης Μητροπολίτης Μεσσηνίας, ἐν Ὁρθεστικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 12, Ἀθῆναι 1968, στήλ. 435-438. — Χρυσόστομος Θέμελης Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Εὐβοῖκαί Ἐκκλησιαστικαὶ προσωπικότητες, Ἀθῆναι 1984, σελ. 45-56 (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς Θεολογίας). — Σημειώτέον, ὅτι κατὰ τὰ 152 ἔτη τῆς αὐτοτελοῦς, ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον, ὑποστάσεως καὶ υπάρξεως τῆς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, αὕτη δὲν εἶχεν ἱεράρχα ἐπὶ 27 περίπου ἔτη ἕνεκα ἐπισκοπικῆς αὐτῆς χρείας, καὶ συγκεκριμένως: Κατὰ τὰ ἔτη 1844-1852, 1878-1882 καὶ 1897-1904, ἡ διοίκησίς της ἐγένετο ὑπὸ τριμελοῦς ἐξ ὁφικιούχων πρεσβυτέρων Ἐπιτροπῆς κατόπιν διορισμοῦ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, τῇ προτάσει τῆς Συνόδου. (Νόμος Σ' «Περὶ Ἐπισκοπῶν καὶ Ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς Ἐπισκόπους τελοῦντος κλήρου», Ἀρθρον Ε'). (Δημητρίου Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Γ', Ἀθῆναι 1911, σελ. 284). Κατὰ τὰ ἔτη 1917-1920, ὅτε ὁ Μεσσηνίας Μελέτιος ἦτο ἔκπτωτος ἐξ αἰτίας τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὸ κατὰ τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου πολιτικὸν ἀνάθεμα, τοποτηρητὴς διετέλεσεν ὁ Ἀρχιμ. Ἱερόθεος Καρελάς. Κατὰ τὸ ἔτος 1933 τοποτηρητὴς διετέλεσεν ὁ μητροπολίτης Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Ἀνδρέας, κατὰ τὸ ἔτος 1945 ὁ μητροπολίτης Γυθείου καὶ Οἰτύλου Χρυσόστομος, καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1961-1965 ὁ μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως Εὐστάθιος.

τῆς Ἐκκλησίας του. Οἱ ἐν Μεσσηνίᾳ ἅγιοι εἶναι οἱ ἐξῆς: Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος Μεθώνης. Ὁ ὅσιος Θεόδωρος ὁ ἐν Κυθήροις ἀσκήσας. Ὁ ὅσιος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε». Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ ὁσιομάρτυς Ἡλίας ὁ Ἀρδούννης. Ὁ ὅσιος Ἱερόθεος ὁ Ἰβηρίτης.

1. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐπίσκοπος Μεθώνης ἐγεννήθη κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ἐν Κατάνῃ τῆς Σικελίας. Μικρὸς εἰσέτι τὴν ἡλικίαν κατέφυγε μετὰ τῶν γονέων αὐτοῦ εἰς Πάτρας, λόγῳ τῶν ἀρπαγῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας διέπραττον οἱ Σαρακηνοὶ εἰς τὰ Ἰταλιωτικὰ παράλια. Ἡσπασθη τὸν μοναχικὸν βίον, διετέλεσε παρὰ τὴν θέλησίν του ἡγούμενος τῆς μονῆς τῆς κουρᾶς του διακριθεὶς ἐπὶ ἀγιότητι βίου. Παρὰ τὴν θέλησίν του, ὡσαύτως, ἐξελέγη ἐπίσκοπος Μεθώνης, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν του ἡ συνείδησις τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ ἐν Μεθώνῃ ἐγένετο τόπος προσκυνήματος τοῦ ἱεροῦ καὶ θαυματουργοῦ λειψάνου του. Ὁ ἅγιος οὗτος, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἅγιοι, ἔμεινεν ἄγνωστος γενικώτερον, ἀλλὰ, καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Μεθώνην. Ὁ ἅγιος Πέτρος ἐπίσκοπος Ἀργους († περὶ τὸ 922) ἐξεφώνησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐπιτάφιον Λόγον, ὅστις ἀποτελεῖ τὸν ἀκριβῆ βίον καὶ τὴν πολιτείαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἡ ἡμέρα τῆς μνήμης αὐτοῦ, τῇ 10 Δεκεμβρίου, ἐγένετο ἐσχάτως γνωστὴ ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2571 ἑλληνικοῦ κώδικος τοῦ Βατικανοῦ⁴⁷.

2. Ὁ ὅσιος Θεόδωρος ὁ ἐν Κυθήροις ἀσκήσας ἐγεννήθη ἐν Κορώνῃ ἐπὶ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (920-944). Ἡ γέννησίς του ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα προσευχῆς καὶ παρακλήσεως τῶν εὐσεβῶν γονέων του. Ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Κορώνης ἐχειροθετήθη ἀναγνώστης. Ἐλθὼν εἰς γάμου κοινωνίαν ἀπέκτησε δύο τέκνα, ζῶν θεοφιλῶς καὶ θεαρέστως. Ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀργείων Θεοδώρου ἐχειροτονήθη διάκονος, πιεσθεὶς πρὸς τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ. Χάριν προσκυνήματος μετέβη εἰς Ρώμην, ἐκεῖθεν εἰς Μονεμβασίαν καὶ ἐκεῖθεν, ἀφοῦ ἀφῆκε τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ, πρὸς ὀλοσχερῇ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Θεόν, ἐγκατεστάθη εἰς τὰ Κύθηρα, ἀκατοίκητα τότε λόγῳ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀγαρηνῶν-Σαρακηνῶν. Εἰς τὴν νῆσον ταύτην εὗρε ναὸν τῶν ἁγίων μαρτύρων Σεργίου καὶ Βάχχου, τὸν ὁποῖον κατέστησε στάδιον τῶν ὁσιακῶν καὶ ἀσκητικῶν αὐτοῦ ἀγώνων, καὶ διαβιώσας ἐν προσευχῇ, νηστείᾳ καὶ ἀγρυπνίᾳ, ἡγιάσθη, γενόμενος ἐπίγειος ἄγγελος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος. Ἐκεῖ ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τῇ 12 Μαΐου, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ Β' (959-963). Τὸ ἱερὸν λείψανον τοῦ ὁσίου ἐνεταφιάσθη ἐντὸς τοῦ ναοῦ,

47. Ε. Παπαηλιοπούλου-Φωτοπούλου, Παρατηρήσεις καὶ προσθήκες στὸ «Dossier» ἐνὸς λησμονημένου ἁγίου τῆς Βυζαντινῆς Μεθώνης, ἐν Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν, Ἀθῆναι 1978 (Πελοποννησιακὰ. Παράρτημα 5), σελ. 236-258. — Πρβλ. Ὁρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος 1, Ἀθῆναι 1962, στήλ. 552 (5).

δεικνύεται δὲ μέχρι σήμερον ὁ τάφος αὐτοῦ. Ἡ ἱερὰ κἀρα αὐτοῦ φυλάσσεται εἰς τὸν ἐν Κυθήροις ναὸν τὸν τιμώμενον εἰς τὸ ὄνομά του, εἶναι δὲ αὕτη τιμαλφέστατον κειμήλιον διὰ τοὺς Κυθηρίους, τοὺς Κορωναίους καὶ δι' ἅπαντας ἐν γένει τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς. Ἡ μνήμη αὐτοῦ τελεῖται τῇ 12 Μαΐου⁴⁸.

3. Ὁ ὁσῖος Νίκων ὁ «Μετανοεῖτε» ἐγεννήθη εἰς ἐν χωρίον τοῦ Πόντου, πλησίον τῆς Τραπεζοῦντος, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 920-925 ἐκ γονέων εὐσεβῶν καὶ πλουσίων. Ἐκ μικρᾶς ἡλικίας οὐδεμίαν συμπάθειαν ἔτρεφε πρὸς τὰ ἀγαθὰ τοῦ παρόντος κόσμου, διακατεχόμενος ἀπὸ ἄσβεστον πόθον νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν ἀσκητικὸν βίον. Ἐγκαταλείψας γονεῖς, πατρίδα καὶ ἐπίγεια ἀγαθὰ ἐγκατεβίωσεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Χρυσῆς Πέτρας, εἰς τὰ ὄρια τοῦ Πόντου καὶ τῆς Παφλαγονίας, ἔνθα ἐκάρη μοναχὸς μετονομασθεὶς, ἀπὸ Νικήτας, Νίκων. Ἡ ἀσκησίς του ἔφθασεν εἰς τὸ σημεῖον, ὥστε οὗτος νὰ φαίνεται «σκιὰ ἀνδριάντος» καὶ οὐχὶ «ἐν σώματι ἄνθρωπος». Ἡ ζωὴ του ὑπῆρξεν ἐν συνεχῆς κήρυγμα μετανοίας. Εἰς τὰ δύσβατα ὄρη τῆς Παφλαγονίας ἔζησεν ἀνυπόδητος καὶ ρακένδυτος, τρεφόμενος μὲ χόρτα, ἔχων στήριγμα ράβδον μετὰ σιδηροῦ σταυροῦ εἰς τὸ ἐπάνω ἄκρον αὐτῆς. Παραμείνας εἰς τὰς ἐρημίας ἐκείνας ἐπὶ τρία ἔτη, ἤρχισε τὸ περὶ μετανοίας κήρυγμά του, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς κατοίκους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ληστὰς τῆς περιοχῆς. Ἐκεῖθεν ἐπορεύθη εἰς κατωκημένους περιοχὰς τῆς Ἀνατολῆς, κηρύσσων ἀδιαλείπτως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ μάλιστα τὴν μετάνοιαν. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Ἀραβας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὁ ὁσῖος Νίκων μετέβη εἰς αὐτὴν καὶ ἤρχισε καὶ ἐκεῖ τὸ προσφιλὲς εἰς αὐτὸν κήρυγμα, πανταχοῦ προτρέπων διὰ τοῦ «Μετανοεῖτε», προσταγὴ ἡ ὁποία συνεδέθη ἔκτοτε καὶ διὰ παντὸς μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐκ τῆς Κρήτης μετέβη διὰ τὸ κήρυγμα εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τῆς Ἀργολίδος, τὸν Δαμαλᾶν, τὰς Ἀθήνας, καὶ εἰς τὴν Εὐβοίαν (Εὐριπον). Ἐκ τῆς Εὐβοίας μετέβη εἰς Θήβας καὶ ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ δὴ εἰς τὴν Κόρινθον, τὸ Ἄργος, τὸ Ναύπλιον καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἔκτισε δύο ναοὺς. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Μάνην, τὴν Καλαμάταν, τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Μεσσήνην, «ὣν καὶ Βουρκάνον ἐγχωρίως καλοῦσιν», ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσίου, κηρύσσων πανταχοῦ τὴν μετάνοιαν καὶ θαυματουργῶν. Ἐκ τῆς Μεσσηνίας μετέβη εἰς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐκεῖθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Σπάρτην, ἐπῆγεν εἰς τὸ Ἀμύκλιον καὶ τελικῶς προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ ἐν Σπάρτῃ πάλιν ἐπανελθὼν, παρέμεινεν ἔκτοτε εἰς τὴν Λακεδαιμονίαν, ἡ ὁποία ἀπέβη δευτέρα αὐτοῦ πατρίς. Ἐν

48. Κωνσταντίνου Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής — Μάϊος, Ἀθῆναι 1892, σελ. 212-213. — Ἀκολουθία καὶ Παρακλητικὸς Κανὼν τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Θεοδώρου τοῦ ἐν Κυθήροις. Ἐκδίδεται ὑπὸ Μητροπολίτου Κυθήρων Μελετίου. Ἐκδοσις Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κυθήρων, 1961. — Κυθήρων Μελετίου, Θεόδωρος ὁ προστάτης τῶν Κυθήρων, ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαίδείᾳ, τόμος 6, Ἀθῆναι 1965, στῆλ. 216-217.

Σπάρτη ἔκτισε ναὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅστις ἀπετέλεσε τὸ καθολικὸν ὁμωνύμου πρὸς αὐτὸν μονῆς. Εἰς τὴν μὴ ὑπάρχουσαν σήμερον μονὴν ταύτην ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἔτει 998, τῇ 26 Νοεμβρίου, ὅτε καὶ τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ⁴⁹.

4. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θεωρεῖται ὅτι ἐγεννήθη ἐν Ἀδρούσῃ, τῇ «ἐν τῇ Πελοποννήσῳ», ἀπὸ εὐσεβεῖς καὶ ἐναρέτους γονεῖς. Κατὰ τὸ βάπτισμα ἐδόθη εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα Ἀλέξιος. Ἐκ νεανικῆς ἡλικίας ἐφάνη ἡ ἄκρα ἀφοσίωσίς του πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν του, ἀπὸ τὰς ἱεράς Ἀκολουθίας τῆς ὁποίας δὲν ἀπεχωρίζετο. Στερηθεὶς τοῦ πατρὸς του ἐνωρίς, καὶ προκόπτων ἐν τῇ ἀρετῇ, μελετῶν δὲ τὴν Ἀγίαν Γραφὴν ἀπέκτησε πολλὴν σοφίαν καὶ σύνεσιν, θαυμαζόμενος ὑπὸ πάντων. Ἡ ἔμφυτος ἀγάπη του πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον καὶ ἡ συνεχὴς μελέτη τοῦ βίου τοῦ ὁσίου Ἀλυπίου τοῦ Κιονίτου, τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως τῆς Παφλαγονίας καταγομένου, συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἐγκαταλείψῃ πατρίδα, συγγενεῖς, φίλους καὶ αὐτὴν εἰσέτι τὴν χήραν μητέρα του καὶ νὰ ἐγκαταβίωσῃ εἰς μονήν, ὅπου καρεῖς μοναχὸς ὠνομάσθη Ἀκάκιος. Ἀναχωρήσας ἐκ τῆς μονῆς τῆς κουρᾶς του πρὸς μείζονα ἄσκησιν, μετέβη εἰς τὸ ἅγιον Ὄρος Ἄθω καὶ ἐπισκέφθη ὅλας τὰς ἐκεῖ μονὰς καὶ τὰ ἀσκητήρια, ὠφελθεὶς τὰ μέγιστα. Τόσον πολὺ «ἡγάπησε τὴν σωματικὴν ταλαιπωρίαν καὶ κακοπάθειαν, ὅπου δὲν ἐφόρει ὑποδήματα, ἀλλὰ περιεπάτει ἀνυπόδητος, οὔτε δύο ράσα ἀπέκτησεν, ἀλλὰ μονοχίτων ἐπέρνα τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας... μόνον ἄρτον καὶ ὕδωρ μετελάμβανε καὶ αὐτὰ μὲ πολλὴν ἐγκράτειαν καὶ ποτὲ δὲν ἐχόρτασε καὶ οὕτως ἐπέρασεν ὅλην του τὴν ζωὴν ὡς ἄγγελος... δὲν ἐνίψε ποτε τὴν κεφαλὴν ἢ τοὺς πόδας του... οὔτε κἂν ὕστερον ὅταν ἀρχιεράτευσε καὶ ἐκοιμᾶτο κατὰ γῆς μὲ πολλὴν κακοπάθειαν», κατὰ τὸ Συναξάριόν του. Παρέμεινεν ἐπὶ τρία ἔτη εἰς τὴν ἐν ἁγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου, ὅπου ἐνέτεινεν εἰς τὸ ἔπακρον τὰ ἀσκητικά του ἀθλήματα. Ἐκ τῆς μονῆς ταύτης ἀναχωρήσας μετέβη εἰς τοὺς ἁγίους Τόπους πρὸς προσκύνησιν αὐτῶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου καὶ εἰς τὸ παρὰ τὴν Μίλητον ὄρος τοῦ Λάτρου, ὅπου διέμενον ἅγιοι ἀσκηταί, καὶ εἰς τὸ πλησίον τῆς Ἐφέσου Γαλήσιον ὄρος, ἐνθα παρέμεινεν ἐπὶ

49. Ἀρχιμ. Μελετίου Γαλανοπούλου Ἱεροκλήρυκος Σπάρτης, Βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία, θαύματα καὶ Ἀσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», Ἀθῆναι 1933, σελ. 93. — Τάσου Γριτσοπούλου, Νίκων ὁσίου ὁ «Μετανοεῖτε», ἐν Ὁρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 9, Ἀθῆναι 1966, στήλ. 550-558. — Χρυσόστομος Θέμελης, Μητροπολίτου Μεσσηνίας, Εὐβοϊκὴ Ἀγιολογία, Ἀθῆναι 1982, σελ. 15-17 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας). — Κωνσταντίνου Δουκάκη, Μέγας Συναξαριστής — Νοέμβριος, Ἀθῆναι 1895, σελ. 580-581. — Ἀρχιμ. Ἱεροθέου Κυριαζοπούλου, Ἱεροκλήρυκος τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης, Βίος καὶ Ἀκολουθία μετὰ Παρακλητικοῦ Κανόνος τοῦ πολιούχου Λακεδαιμόνος ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», Σπάρτη 1963.

ὀκτὼ ἔτη καὶ ἔγινε μεγαλόσχημος, ὀνομασθεὶς, ἀπὸ Ἀκάκιος, Ἀθανάσιος. Ἀκων δὲ καὶ μὴ βουλόμενος ἐχειροτονήθη ἐκεῖ διάκονος καὶ πρεσβύτερος, καὶ παρέμεινεν εἰς τὸ Γαλήσιον ἐπὶ δέκα εἰσέτι ἔτη. Ἐπανήλθεν εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος καὶ ἔζη ὡς ἐρημίτης. Πρὸς μείζονα ὅμως ἡσυχίαν μετέβη ἀκολούθως εἰς τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν Θράκην ὄρος Γάνου, ἐνθα εἰργάσθη πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Γανοχώροις καὶ ἀπέκτησε περιβοήτους εἰς τὴν ἀρετὴν ὁσίους μαθητάς. Ἡ φήμη τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ ἐφθασε μέχρι τῆς ἀκοῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1282-1328), ὅστις παρέκάλεσε τὴν Σύνοδον καὶ αὕτη ἐξέλεξε τὸν Ἀθανάσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἀθανάσιος Α', ὡς ἀριθμεῖται μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων τοῦ πατριαρχῶν, ἐπατριάρχευσε κατὰ τὰ ἔτη 1289-1293 καὶ 1304-1310. Ἡ παραίτησίς του τὸ 1293, κατὰ τὴν πρώτην πατριαρχίαν του, προήλθεν ἐκ τῆς πείσμονος ἀντιδράσεως πρὸς τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἐναντίον ἀπειθῶν καὶ ἀνυποτάκτων κληρικῶν καὶ ἀδίκων ἀρχόντων. Παραιτηθεὶς, ἀπῆλθεν εἰς μοναστήριον συνεχίζων ἐντατικωτέραν τὴν ἀσκησιν ἀπὸ ὅ,τι πρότερον. Παρακλήσει τοῦ αὐτοκράτορος ὁ Ἀθανάσιος ἐδέχθη νὰ πατριαρχεῖσιν διὰ δευτέραν φορὰν (1304-1310), ἀλλὰ καὶ πάλιν παρητήθη μὴ ἀνεχόμενος τὰς κατ' αὐτοῦ ἀδίκους καὶ κακοβούλους ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν του, τῶν ὁποίων ὁ βίος καὶ ἡ συμπεριφορὰ ἔγιναν ἀντικείμενον ἐλέγχου τοῦ ἁγίου πατριάρχου, ὅστις εἰς τὴν παραίτησίν του τῆς πρώτης πατριαρχίας του, μεταξὺ ἄλλων γράφει καὶ ταῦτα: «Ἐπεὶ δὲ νόμος τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ ἐκόντας ἄρχειν ἐκόντων, ἡμεῖς δὲ δυναστικῶς ἐδόξαμεν ἄρχειν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπώσαντο, ἀπωσάμενοι τοῦ ποιμαίνεσθαι ἀφ' ἡμῶν, καὶ ἡμεῖς ποιμαίνειν αὐτοὺς παραιτούμεθα, κατὰ τὸν εἰπόντα «Κλήρῳ ἀνυποτάκτῳ καὶ λαῷ ἀπειθεῖ ἀποτάσσομαι», δεόμενος ἐκ ψυχῆς ἡμῖν τε καὶ αὐτοῖς ἵλεων ἔσεσθαι τὸν Θεόν». Μετὰ τὴν δευτέραν παραίτησίν του, εἰς τὸ κείμενον τῆς ὁποίας, σὺν ἄλλοις, εὐχεταὶ «κρατύνει τὰ τῶν ὀρθοδόξων, καὶ σκαιωρίας φυλάξει παντοίας καὶ ποιμένας καὶ ποιμνία, ἕως τὴν γῆν ὃ ἥλιος ἐφορᾷ, πρεσβείαις ἀλήκτοις τῆς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης σωματωσάσης Θεόν», ἀπεσύρθη καὶ πάλιν εἰς μοναστήριον, συνεχίσας τὴν ἀσκητικὴν του ζωὴν, μέχρι τῆς πρὸς Κύριον ἐκδημίας αὐτοῦ, γενομένης τῇ 28 Ὀκτωβρίου, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ. Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Πατρολογία τοῦ Migne ἐδημοσιεύθησαν αἱ παραιτήσεις του καὶ ἀλληλογραφία αὐτοῦ μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Β' τὸν Παλαιολόγον καὶ μετὰ ἄλλους λογίους⁵⁰.

5. Ὁ ὁ σ ι ο μ ἄ ρ τ υ ς Ἡ λ ί α ς ὁ Ἀ ρ δ ο ὕ ν η ς ἐγεννήθη ἐν

50. Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἐκ τῆς κομοπόλεως Ἀνδρούσης Μεσσηνίας τῆς Πελοποννήσου, ὑπὸ Μοναχοῦ Ἰσιδώρου Ἀν. Παντελοπούλου. Ἐκ τῆς ἐν ἀγίῳ Ὁρει ἱερᾷ Σκήτει τῶν Καυσοκαλυβίων. Ἀνδρουσίου, Βόλος 1950 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἀγιορείτικῆς Βιβλιοθήκης). — Τάσου Γριτσοπούλου, Ἀθανάσιος ὁ Α' Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα,

Καλαμάτα, ἦτο δὲ κουρεὺς τὸ ἐπάγγελμα. Εὐυπόληπτος ἐντὸς τῆς κοινωνίας τυγχάνων, ἐνδιεφέρετο διὰ τοὺς ὑπὸ τῶν τούρκων καταπιεζομένους συμπολίτας του, καὶ ἐδείκνυε φροντίδα νὰ μὴ ἀρνηθοῦν τὴν πίστιν των καὶ νὰ μὴ «τουρκίσουν». Ἐκ τινος ἀπροσδοκίτου περιστατικοῦ «ἐπῆγεν εἰς τὸν κριτὴν τοῦ τόπου, καὶ ἤρνήθη τὴν πίστιν του». Μετ' ὀλίγον καιρὸν ὅμως μετενόησε καὶ προσέφυγεν εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος «καὶ ἐξωμολογήθη μὲ μεγάλην συντριβὴν τὴν ἁμαρτίαν του», ἐκάρη μοναχὸς καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνειδήσις του τὸν ἤλεγχε διὰ τὴν ἄρνησιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καλαμάταν μὲ μοναδικὸν σκοπὸν νὰ ὁμολογήσῃ παρρησίᾳ τὸν Χριστὸν καὶ ὑποστῇ μαρτύριον πρὸς ἐξιλέωσίν του. Κοινωνῶν τῶν ἀχράντων Μυστηρίων πρὸς ἐνίσχυσίν του διὰ νὰ μαρτυρήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ἤρχισε νὰ ὀνειδίξῃ τὴν μουσουλμανικὴν θρησκείαν δημοσίᾳ καὶ νὰ ὁμολογῇ ὅτι εἶναι ὅχι ὁ μουσταφᾶς Ἀρδούνης, ὅπως τὸν ἀπεκάλουν ὅταν ἤρνήθη τὴν πίστιν του, ἀλλὰ ὁ ὁρθόδοξος χριστιανὸς Ἥλιος. Οἱ τούρκοι μὲ δαρμούς καὶ προπηλακισμούς ὠδήγησαν αὐτὸν «εἰς τὸν κριτὴν» καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ ὁμολόγησεν ἐν παρρησίᾳ καὶ ἐδήλωσε: «Μυρίαὶς παιδείαις νὰ μοῦ κάμετε, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶ τὸν Κύριόν μου Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ κάμε ὅ,τι θέλεις εἰς ἐμέ». Ἡ ἀπόφασις ἦτο (νὰ καυθῇ μὲ χλωρὰ ξύλα). Μετὰ τὴν καταδικαστικὴν ταύτην ἀπόφασιν, ὠδηγήθη, βασανιζόμενος καθ' ὁδόν, εἰς τὴν ἐντὸς τῆς Καλαμάτας θέσιν «Βέλιουρα», παρὰ τὸ σημερινὸν Γυμναστήριον, ὅπου ὑπέστη τὸ διὰ πυρᾶς μαρτύριον «χωρὶς νὰ βλαφθῇ τελείως τὸ μαρτυρικόν του σῶμα», ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸ «Μαρτύριον» τοῦ ἀγίου. Ἡ ἄθλησις αὐτοῦ ἐγένετο τῇ 31 Ἰανουαρίου 1686, ὅτε καὶ τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ. Εἰς τὸν τόπον τοῦ μαρτυρίου του ὑπάρχει ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἀνεγερθεὶς μετὰ τὴν ἄθλησίν του ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν, καθ' ὅσον οἱ τότε χριστιανοὶ συνήντησαν δυσκολίας ἐκ μέρους τῶν τούρκων δι' ἀνέγερσιν ναοῦ χριστιανοῦ μάρτυρος, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ἐθανάτωσαν. Μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὁ ναὸς τιμᾶται καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἥλια Ἀρδούνη, τοῦ ἐπιθέτου τούτου σφζομέ-

τόμος 1, Ἀθήναι 1962, στήλ. 517-518. — Migne, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, 142, 471 κ. ἐξῆς. — Σημειωτέον, ὅτι τινὲς ἐπιστήμονες ἱστοροῦν ὅτι πατρίς τοῦ Ἀθανασίου εἶναι ἡ Ἀδριανούπολις τῆς Θράκης (Μανουὴλ Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1890, σελ. 402 κ. ἐξῆς. — Τάσου Γριτσοπούλου, ἔνθα ἀνωτέρω εἰς τὴν Σημείωσιν ταύτην. — Χ. Πατρινέλη, Γανοχώρων Μητρόπολις, ἐν Ὁρησκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἑγκυκλοπαίδειᾳ, τόμος 4, Ἀθήναι 1964, στήλ. 231). — Σημειωτέον ἐπίσης, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Θέμελη) ἡ ἐν ἁγίῳ Ὅρει μονὴ τοῦ Ἐσφιγμένου ἐδώρισεν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἐλένης τῆς Ἀνδρούσης μέρος ἱεροῦ λειψάνου τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἀσκήσαντος ἐν τῇ ὡς ἄνω μονῇ. Ἡ μετακομιδὴ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου ἐγένετο ἐν Ἀνδρούσῃ, ἐν πάσῃ ἐπισημότητι, τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1967 (Κ. Ξενογιάννη, Μετακομιδὴ τῶν λειψάνων τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἀνδρούσαν, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΑ', Νοέμβριος 1967, σελ. 130).

νου ἐν Μεσσηνίᾳ μέχρι σήμερον. Ἡ ἱερὰ κἀρα τοῦ ὁσιομάρτυρος φυλάσσεται ἐν τῇ μονῇ Βουλκάνου, λιτανευομένη τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων, ὅτε ἐορτάζεται πανηγυρικώτερον ὁ ὁσιομάρτυς Ἡλίας ἐν Καλαμάτᾳ, καθ' ὅσον τῇ 31 Ἰανουαρίου ὁ πανηγυρισμὸς τῆς μνήμης του δὲν λαμβάνει πάνδημον χαρακτῆρα ἐν Καλαμάτᾳ, διότι οἱ χριστιανοὶ προστρέχουν εἰς τὸ ἱερὸν προσκύνημα τῆς Παναγίας «Ὑπαπαντῆς», τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τῆς 27 Ἰανουαρίου καὶ τελειώνει τῇ 9 Φεβρουαρίου ἐκάστου ἔτους⁵¹.

6. Ὁ ὁσιος Ἰερὸς θεὸς ὁ Ἰβηρίτης, ἐγεννήθη ἐν Καλαμάτᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1686, καθ' ὃ ἐμαρτύρησεν ὁ ὡσαύτως ἐκ Καλαμάτας καταγόμενος ὁσιομάρτυς Ἡλίας ὁ Ἀρδούνης. Ὁ Ἰερὸς θεὸς ἦτο προσωρισμένος ἐκ κοιλίας μητρός του διὰ μίαν ζώην καὶ πολιτείαν ὁσιακὴν καὶ ἀγίαν. Φιλομαθὴς καὶ φιλαναγνώστης, εἶχεν ἐξαίρετον ἐπίδοσιν εἰς τὴν μόρφωσιν, κατέστη γνώστης τῶν Ἀγίων Γραφῶν, καὶ πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἐξέμαθε καὶ τὴν Λατινικὴν διάλεκτον. Ὑποκύψας, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς γονεῖς του, εἰς τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν νὰ ἔλθῃ εἰς γάμου κοινωνίαν, ἡρραβωνίσθη μὲν, ἀλλὰ ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἀπεβίωσαν οἱ γονεῖς του καὶ οὕτως ὁ Ἰερὸς θεός, ὡς ἐπόθει, ἀπηλλάγη τοῦ κοσμικοῦ βίου, ἵνα εὐαρεστήσῃ τῷ Θεῷ ὡς ὁσιος. Μετέβη εἰς Ζάκυνθον καί, παρὰ τὰς προτροπὰς τῶν ἐκεῖ πλουσίων συγγενῶν του «νὰ ὑπάγῃ μὲ ἔξοδα ἐδικὰ τοὺς εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ μάθῃ ὅλην τὴν φιλοσοφίαν», οὗτος ἐπροτίμησε νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἅγιον Ὅρος καὶ παρέμεινεν εἰς τὸ ἐρημικὸν κελλίον «Ἅγιος Ἀρτέμιος», εἶχε δὲ τὴν ἔφεσιν καὶ ἐζῆτει εὐκαιρίαν, ἥτις ὅμως δὲν παρουσιάσθη, νὰ μαρτυρήσῃ ὑπὲρ Χριστοῦ. Ἀκολουθῶς ἐκάρη μοναχὸς τῆς ἐν ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τῶν Ἰβήρων, ἐξ οὗ καὶ Ἰβηρίτης προσονομάζεται. Μετὰ ταξιδίον του εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετέβη «εἰς τὰ βόρεια μέρη μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ», καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Βλαχίαν, ὅπου ἐδιδάχθη μαθήματα ἀπὸ τὸν Μᾶρκον τὸν Κύπριον, ἔχειροτονήθη δὲ διάκονος τὸ 1709 ὑπὸ τοῦ Σόφιας Αὐξεντίου. Ἐκ τῆς Βλαχίας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐδιδάχθη φιλοσοφικὰ μαθήματα, ἀπὸ τὸν ἐξ Ἀργους διδάσκαλον Γιακουμῆν. Ἀφοῦ ἐν συνεχείᾳ μετέβη εἰς Βενετίαν, πρὸς περαιτέρω ἐμπλουτισμὸν τῆς ἐπιστημονικῆς του γνώσεως καὶ μαθήσεως, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς μετανόιας του, ἀσκούμενος ἀδιαλείπτως εἰς τὴν

51. Κωνσταντίνου Δουκάκη, Συναξαριστής — Ἰανουάριος, Ἀθῆναι 1889, σελ. 666-680. — Νέον Μαρτυρολόγιον, Ἀθῆναι 1856, σελ. 103-104. — Δημητρίου Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδιὰ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεῦχος Β', Ἀθῆναι 1908, σελ. 137-139. — Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Οἱ Νεομάρτυρες, Ἀθῆναι 1934, σελ. 41. — Ἀκολουθία τοῦ Ἀγίου ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Ἡλίου τοῦ Ἀρδούνης. Ψαλλομένη τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων. Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐκδιδομένη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσοστόμου, Ἀθῆναι 1956. — Σημειωτέον, ὅτι ἡ πρώτη Ἀσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ ὁσιομάρτυρος Ἡλίου τοῦ Ἀρδούνης συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Γεωργιάδου, Ἱεροκέρυκος Μεσσηνίας, καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ 1864.

ἐν Χριστῷ πολιτεῖαν καὶ ζώην. Εἰς τὴν μονὴν —κατὰ τὸν βιογράφον του— «ἄρχισε μὲ τὸ πτύον τῆς πνευματικῆς διακρίσεως, τὴν ὁποίαν ἐδίδασκετο καθ' ἐκάστην ἀπὸ τὰς Θείας Γραφάς, νὰ λικιμίζῃ τὴν θημωνίαν τῶν μαθημάτων ὅπου ἐδιδάχθη καὶ τὸ μὲν ἄχυρον τούτων καὶ ἄχρηστον νὰ ἐκρίπτῃ ἔξω ἐπὶ χνοῦν, κατὰ πρόσωπον ἀνέμου, τὸν δὲ σῖτον καὶ χρήσιμον αὐτῶν νὰ συνάγῃ εἰς τὰς ψυχικάς του ἀποθήκας, καὶ οὕτω νὰ καταγίνεται μετὰ χαρᾶς εἰς τὴν θείαν μελέτην». Εἰς ἡλικίαν 30 ἐτῶν ἐχειροτονήθη, τὸ 1716, ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἰβήρων πρεσβύτερος ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἐφησυχάζοντος μητροπολίτου Νεοκαισαρείας Ἰακώβου. Ἐνήστευε συνεχῶς, κατὰ δὲ τὴν μεγάλην τεσσαρακοστὴν ἐνήστευεν ὁλοσχερῶς ἕως δεκαπέντε ἡμέρας συνεχῶς. Ὡσαύτως, ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἦτο ἐλάχιστος, ἡ προσευχή του «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ Υἱὲ τοῦ Θεοῦ ἐλέησόν με» εὗρίσκετο συνεχῶς εἰς τὸν νοῦν καὶ τὸ στόμα του, καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη του ἐφθασεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε «ὅταν τὸν ἐζήτει κανένας πτωχὸς ἐλεημοσύνην, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἀργύριον ἢ χρυσίον νὰ τοῦ δώσῃ, ἐκδύετο τὸ ράσον του, καὶ τοῦ τὸ ἔδιδε, καὶ μερικαῖς φοραῖς ἔδιδε καὶ τὸ νυκτικόν του σκέπασμα, καὶ τὸ μοναστήριον μανθάνον τοῦτο, ἔδιδεν εἰς αὐτὸν ἄλλα, καὶ ἐκεῖνα πάλιν αὐτὸς τὰ ἐμοίραζεν εἰς πτωχοῦς». Ὁ Ἱεροθεὸς ἐτάχθη σφοδρῶς ἐναντίον τῶν αἵρετικῶν ἀπόψεων τοῦ Ἡπειρώτου διδασκάλου του Μεθοδίου Ἀνθρακίτου (1660-1736). Τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ὁ Ἱεροθεὸς τὰ διῆλθεν ἐκτὸς τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων, διότι προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς παρὰ τὴν βόρειον Εὐβοίαν νήσου Σκοπέλου, μετέβη ἐκεῖ καὶ εἰργάσθη ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ σχολὴν ἐπὶ μίαν δωδεκαετίαν, ἀπὸ τοῦ 1723-1736. Εἰς τὴν Σκόπελον εἰργάσθη καὶ ὡς ἐξομολόγος καὶ ἱεροκλήρυξ, ἀγαπηθεὶς εἰς ἔπακρον ὑπὸ τῶν Σκοπελιτῶν. Ζήσας ἐν συνόλῳ 59 ἔτη μὲ καμάτους καὶ ἄθλους πνευματικούς, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ ὁσιακῶς εἰς τὴν παρὰ τὴν Σκόπελον ἔρημον νησίδα Γύαρον (Γιούρα) τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1745, ὅτε τελεῖται ἡ μνήμη αὐτοῦ. Ὁ «ἀγαπητότερος» μαθητῆς τοῦ Ἱεροθεοῦ ἱερομόναχος Μελέτιος, ἔκαμεν ἐν καιρῷ τὴν ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ ὁσίου διδασκάλου του ἐν Γυάρῳ καὶ μετέφερεν ἐκεῖθεν «τὴν σεβασμίαν του κάραν καὶ τὴν σιαγόνα» εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἰβήρων, ἐνθα μέχρι σήμερον φυλάσσονται καὶ ἐκπέμπουν ἄρρητον εὐωδίαν⁵².

52. Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Ἱεροθεοῦ τοῦ ἐκ Καλαμάτας. Ψαλλομένη τῇ 13 Σεπτεμβρίου. Ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Μεσσηνίας Χρυσόστομου. Ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Καλαμάτα 1959. — Σημειωτέον, ὅτι ἡ πρώτη Ἀκολουθία διὰ τὸν ἑορτασμόν τῆς μνήμης τοῦ ὁσίου Ἱεροθεοῦ, συνετάχθη παρὰ τινος μοναχοῦ ἀνωνόμου, καὶ ἐδημοσιεύθη, μετὰ τῶν ΚΔ' Οἰκων καὶ τοῦ Βίου τοῦ ἁγίου, ὑπὸ τοῦ ἐκ Καλαμάτας καταγομένου «ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς» Κωνσταντίνου Χρ. Δουκάκη εἰς τὸ βιβλίον του «Οἱ Ἀδάμαντες τοῦ Παραδείσου», Ἀθῆναι 1885, σελ. 167-222. — Δουκάκη τοῦ Δουκάκη, Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας, τεύχος Β', Ἀθῆναι 1908, σελ. 139-141. — Μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσά-

ΣΤ'. Αἱ Ἱεραὶ Μοναὶ Ταξιαρχῶν Πολίχνης καὶ Σαμαρίνας.

Αἱ ἀρχαὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Μεσσηνίᾳ δὲν εἶναι ἱστορικῶς ἐξηκριβωμέναι. Ὅσον ἀφορᾷ γενικώτερον εἰς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ μοναχικὸν βίον θεωρεῖται, ἐκ παραδόσεως, ὅτι τὸ 362 οἱ ἐκ Θεσσαλονίκης μοναχοὶ Συμεῶν καὶ Θεόδωρος εὗρον τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς εὐρέσεως ἐκτίσθη ἡ μονὴ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου Καλαβρύτων. Ἀσκητήρια ὡσαύτως εἰς σπήλαια ἀνευρέθησαν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ παρὰ τὴν Δημητσάναν Λουσίου ποταμοῦ. Θεωρεῖται δὲ γενικῶς ὅτι ὁ μοναχικὸς βίος εἰσῆλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης, διὰ τῶν νήσων, ὡς διὰ τινος γεφύρας⁵³. Ὁ κατὰ τὰ μέσα τοῦ βου καὶ τὰ μέσα περίπου τοῦ 7ου αἰῶνος ἀκμάσας Ἰωάννης ὁ Μόσχος, εἰς τὸ σύγγραμμά του «Λειμῶν», τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς μεγά-

λων Ἱεζεκιήλ, Ὁ Ἰβηρίτης διδάσκαλος Ἱερόθεος ὁ ἀπὸ Καλαμάτας, ἐν τῷ ἔργῳ του Ἔργα καὶ Ἡμέραι, τόμος Β', Βόλος 1948, σελ. 649-658. — Τάσου Γριτσόπουλου, Ἱερόθεος Ἰβηρίτης ὁ Πελοποννήσιος, Ἀθήναι 1963 (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν). — Σημειωτέον, ὅτι εἰς τὸ μελέτημα τοῦτο, ὁ Τ. Γριτσόπουλος ἀντικρούει τὰς ἐμπαθεῖς καὶ ἀδικαιολογήτους θέσεις καὶ ἀπόψεις κατὰ τοῦ ὁσίου Ἱεροθέου, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ Μητροπολίτης πρῶτην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης εἰς τὸ περιοδικὸν του Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς (τόμος Α', τεύχος Γ'-ΙΒ', σελ. 257-315), Παρίσι 1933, εἰς μελέτην του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἱερόθεος Πελοποννήσιος ὁ Ἰβηρίτης καὶ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων». — Π. Β. Πάσχου, Ὑμνολογικὰ εἰς ὅσιον Ἱερόθεον τὸν Ἰβηρίτην, ἐν Πρακτικὰ τοῦ Α' Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν (Πελοποννησιακὰ. Παράρτημα 5), σελ. 135-143. — Πρβλ. Δημήτριον Σταματοπούλου, Ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἐπαρχίας Μικρομάνης (1671-1835) καὶ ὁ ὅσιος Ἱερόθεος ὁ Ἰβηρίτης ὁ ἐκ Μικρομάνης τῆς Καλαμάτας (1686-1745), Καλαμάτα 1979. — Σημειωτέον, ὅτι ὁ ἐν Μεσσηνίᾳ ἀνεγερθεὶς πρῶτος ναὸς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου Ἱεροθέου τοῦ ἐκ Καλαμάτας εἶναι ὁ παρὰ τὴν μονὴν Βελανιδιάς, ὅστις ἐνεκαίνισθη τῇ 13 Σεπτεμβρίου 1978, ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη, καὶ ἀποτελεῖ παρεκκλήσιον τῆς μονῆς ταύτης. Σημειωτέον ὡσαύτως, ὅτι ὁ Δημήτριος Δουκάκης εἰς τὸ ἔργον του «Μεσσηνιακὰ καὶ ἰδίᾳ περὶ Φαρῶν καὶ Καλαμάτας» (τεύχος Β', Ἀθήναι 1908, σελ. 114, ἐν ὑποσημειώσει), γράφει τοῦτο: «Σημείωμα οὗ ἡ ἀρχή: Τῷ 1588 μηνὶ Ἰουνίου ἡμέρα Κυριακὴ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Θεοδώρου τοῦ στρατηλάτου ἐμαρτύρησε μοναχοὶς τις, ὃς ἦν ἀπὸ τὴν Καλαμάταν περιτετμημένος, ἀπῆλθε δὲ εἰς Βενετίαν ὁ μοναχὸς οὗτος ὡνομάζετο Θεοφάνης». — Σημειωτέον ἐπίσης, ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Τριφυλίας ἡγίασεν ὁ ἐν ἁγίοις πατὴρ ἡμῶν Ἀθανάσιος ἀρχιεπίσκοπος Χριστιανουπόλεως (1711-1735) ὁ ἐκ Κερκύρας, ἑορταζόμενος τῇ 17 Μαΐου (Κωνσταντίνου Δουκάκη, Συναξαριστής — Μάτις, Ἀθήναι 1892, σελ. 314-324). Ἐκ δὲ τῆς Χώρας Τριφυλίας, κατὰγεται ὁ νεομάρτυς Δημήτριος, μαρτυρήσας ἐν Τριπλίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1803, ἑορταζόμενος τῇ 22 Μαΐου, μετὰ τοῦ ἐν Τριπλίᾳ νεομάρτυρος Παύλου.

53. Γερασίου Κονιδάρη, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμος Α', Ἀθήναι 1954, σελ. 454-455.

λους ἀσκητὰς τοὺς ὁποίους ἐγνώρισεν εἰς τὰ μοναχικὰ κέντρα Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου, μεταξὺ τῶν ἀσκητῶν ἀναφέρει καὶ τὸν «Μεσσήνιον ἀββᾶν Ἀνδρέαν» ἀσκητεύοντα ἐν Ραϊθοῦ (Σινᾶ) καὶ ἐλθόντα εἰς Παλαιστίνην⁵⁴. Δὲν εἶναι δυνατόν, ἐκ τῆς συγκεκριμένης ταύτης ἱστορικῆς πληροφορίας, νὰ ἐξαχθῇ βέβαιον συμπέρασμα, ὅτι ὁ Μεσσήνιος ἀββᾶς Ἀνδρέας, ἐγνώρισε καὶ ἔζησε τὸν μοναχικὸν βίον ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐκ ταύτης ἀνεχώρησεν εἰς τὰς ἀκμαζούσας μοναχικὰς ἀδελφότητας τῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης. Πάντως ὁ ὅσιος Νίκων, ἐλθὼν κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ κηρύξας τὸ «Μετανοεῖτε» εἰς τὴν Καλαμάταν, τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην καὶ τὴν Μεσσήνην «ἣν καὶ Βουρκάνον ἐγχώριως καλοῦσι», δὲν φαίνεται ἐκ τοῦ βίου αὐτοῦ νὰ ἐγνώρισε ἢ νὰ ἐσχετίσθῃ μὲ μοναχικὰς ἐν Μεσσηνίᾳ ἀδελφότητας⁵⁵. Δὲν φαίνεται ἐπίσης ὀρθὴ ἢ ἀποψις, ὅτι ὑπὸ τὴν λέξιν «Βουρκάνον» εἰς τὸν Βίον τοῦ ὁσίου Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε» ἐννοεῖται ἡ σημερινὴ μονὴ τοῦ Βουλκάνου⁵⁶, δεδομένου ὅτι αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα τῆς μονῆς ἐπὶ τοῦ ὅρου Ἰθώμη, ἣτις ἐκαλεῖτο μονὴ τῆς Παναγίας «Ἐπανωκαστριτίσσης», δηλαδὴ τὸ σημερινὸν «Καθολικόν», εἶχε δὲ καὶ ἄλλα ὀνόματα κατὰ καιροὺς, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἢ, οὕτως εἰπεῖν, προκάτοχος τῆς σημερινῆς μονῆς Βουλκάνου, οἱ πατέρες τῆς ὁποίας, κατὰ τὸν κώδικα τοῦ μοναστηρίου, κατέβησαν ἀπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ ὅρου Ἰθώμη, ἐνθα ἡ ἀρχικὴ μονή, ἐν ἔτει 1625 καὶ ἐδημιούργησαν τὴν σημερινὴν μονὴν Βουλκάνου. Ἐπίσης εἰς τὸν Βίον τοῦ ὁσίου Νίκωνος δὲν ἀναφέρεται ὅτι ὁ ὅσιος ἐπεσκέφθῃ μονὴν Βουλκάνου, ἀλλὰ τὴν «Μεσσήνην, τὴν ὁποίαν οἱ ἐγχώριοι ὀνομάζουσι Βουρκάνον», καὶ ὑπὸ τὴν Μεσσήνην νοεῖται ἡ παρὰ τὸ σημερινὸν Μαυρομμάτιον ἀρχαία Μεσσήνη, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας εἶχον πρὸ ἑκατονταετηρίδων ἐκχριστιανισθῇ.

1. Μονὴ Ταξιάρχων Πολίχνης.

Μεταξὺ τῶν χωρίων Πολίχνης καὶ Κωνσταντίνων ὑπάρχει Βυζαντινὸς ναὸς τῶν Παμμεγίστων Ταξιάρχων, εἰς τὸν ὁποῖον φαίνονται πολλοὶ οἰκοδομικαὶ φάσεις, ἀλλ' ὁ πυρὴν αὐτοῦ ἀνάγεται εἰς τὸν 10ον αἰῶνα καὶ εἶναι εἰς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων σφζομένων ναῶν ἐν τῇ μητροπόλει Μεσσηνίας. Ἀνατολικῶς καὶ βορειῶς τοῦ ναοῦ ὑπάρχουν, εἰς κατάστασιν ἑρειπίων, ὑπολείμματα κτισμάτων ἥτοι κελλίων, νοτιοδυτικῶς δὲ ὑφίσταται εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν πύργος. Τὰ περικτίσματα ταῦτα μαρτυροῦν, ὅτι ἄλλοτε ὑπῆρχεν

54. Migne, Ἑλληνικὴ Πατρολογία 87, 2980—2981.

55. Ἀρχιμ. Μελετίου Γαλανοπούλου Ἱεροκλήρυκος Σπάρτης, Βίος, πολιτεία, εἰκονογραφία, θαύματα καὶ Ἀσματικὴ Ἀκολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος τοῦ «Μετανοεῖτε», Ἀθῆναι 1933, σελ. 93.

56. Βάκω, Ἀθανασοπούλου, Βυζαντινὲς Ἐκκλησίαι τῆς Μεσσηνίας, ἐν Μεσσηνιακὰ Γράμματα, τόμος Β', Καλαμάτα 1967, σελ. 36-37.

ἐκεῖ μονή, τῆς ὁποίας ναὸς ἦτο ὁ ὡς ἄνω ναὸς τῶν Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν. Πληροφορίαι ἱστορικαὶ περὶ τῆς ἀρχικῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν δὲν ὑπάρχουν. Θεωρεῖται ὅτι ἡ μονὴ ὑπῆρχεν ἐν λειτουργίᾳ κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Πελοποννήσῳ Τουρκοκρατίαν, ἀπὸ τοῦ 1715 μέχρι τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἡ μονὴ εἶχε κτηματικὴν περιουσίαν, ἡ ὁποία κατὰ καιροὺς κατεπατήθη ἀπὸ διαφόρους χωρικοὺς τῆς περιοχῆς. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους ὑπάρχοντα «Κατάλογον τῶν εἰσοδημάτων, ὑποστατικῶν καὶ τῶν ἐπιστατῶν τῶν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Μικρομάνης ἱερῶν καταγωγίων», ὅστις κατάλογος συνετάχθη τῇ 12 Ἀπριλίου 1830. Ὡς ἐπιστάτης τῆς μονῆς ἀναφέρεται ὁ μοναχὸς Δανιήλ. Κατὰ τὸν Κατάλογον τῶν κτημάτων τῆς μονῆς, αὕτη εἶχεν, ἐν ἔτει 1830, εἰς τὴν κυριότητά της 21 στρέμματα γαιῶν, 6 στρέμματα γῆς διὰ βαμβάκι, 3 στρέμματα ἀμπέλι, 100 ρίζες ἐλαίας, 50 πρόβατα, 305 κυψέλας μελισσίων, καὶ 1 ζευγὸς βοδιῶν. Ὡσαύτως εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους (Μοναστηριακά), σώζεται φάκελλος 11 ἐγγράφων τῶν ἐτῶν 1834-1838, τῆς «διαλελυμένης» «μονῆς Ταξιαρχῶν εἰς Κωνσταντίνους τοῦ δήμου Ἀνδανείας». Τὸ 1929 ὁ μοναχὸς Γερβάσιος ἀνήγειρε τὸν ἔμπροσθεν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν εὐρύχωρον πρόναον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1955 εἶχεν ἐγκατασταθῇ, εἰς προχειρῶς κατασκευασθὲν κελλίον βορειοδυτικῶς τοῦ ναοῦ, ὡς δόκιμος μοναχὴ, ἡ Χρυσούλα Μπούνταλη, ἀποβιώσασα τῇ 23 Φεβρουαρίου 1982. Θρυλοὶ καὶ παραδόσεις σχετίζονται μὲ τὴν μονὴν ταύτην. Διαθρυλεῖται, ὅτι εἰς τὴν ἀνατολικῶς τῆς μονῆς ὑπάρχουσαν στέρναν, ὅπου οἱ μοναχοὶ ἐναποθήκευον τὸ πόσιμον ὕδωρ διὰ τὴν περίοδον τοῦ θέρους, ἔχει ριφθῇ παλαιὸς κώδων τοῦ ναοῦ καὶ πιστεύεται ὅτι τὸν κώδωνα φυλάσσει «ἐνα φίδι μὲ κέρατα». Νοτίως τῆς μονῆς ὑπάρχουν τάφοι καὶ εἰς ἓνα ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ἄλλοτε ἐν δερματόδετον ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἐν μαχαίριδιον καὶ μία φιάλη μὲ ἀγιασμόν. Πατριαρχικὰ σιγίλλια περὶ τῆς μονῆς δὲν ἔχουν δημοσιευθῇ. Ἴσως δὲν ὑπάρχουν⁵⁷.

2. Μονὴ Σαμαρίνας.

Πλησίον τῶν χωρίων Καλογερόρραχη καὶ Ἑλληνοεκκλησιὰ ἡ Σάμαρι ὑπάρχει Βυζαντινὸς ναὸς, τιμώμενος σήμερον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὅστις ὀνομάζεται Σαμαρίνα. Ὁ ναὸς, σωζόμενος εἰς ἀρίστην κατάστασιν, εἶναι δημιούργημα τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος. Ἡ ὀνομασία τοῦ ναοῦ προέρχεται, ὡς θεωρεῖται βέβαιον, ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο τὸ καθολικὸν γυναικειὰς

57. Ἰωάννου Ἀναπλιώτη, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Ταξιαρχῶν Πολίχνης, ἐν Ἀριστομένης, Δελτίον πληροφοριῶν Νομαρχίας Μεσσηνίας, τεῦχος 13, Ἰούλιος 1969, σελ. 9. — Μίμη Φερέτου, Εἰδήσεις, Σχόλια, Πληροφορίες γιὰ τὴν Ἑκκλησίαν τῆς Μεσσηνίας, ἐν Διδαχῇ, ἔτος ΚΘ', Ἰούνιος 1975, σελ. 89-90. — Κ. Διὰ μάντη, Τὰ περιεχόμενα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, Ἀθῆναι 1972, σελ. 343 (395).

μονῆς, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, ὀνομασία ἡ ὁποία εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ θὰ ἔγινε ἀρχικῶς Σία Μαρία, ἔπειτα Σαμαρία καὶ τέλος Σα-μαρίνα, καὶ οὕτω φαίνεται ὡς νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἁγίαν Μαρίναν, χωρὶς καθόλου νὰ συνδέεται μετ' αὐτῆς. Ὁ ναὸς εἶναι «ἐγγεγραμμένος σταυροειδῆς δικιδόνιος στηρίζων τὸν τροῦλλον του δυτικῶς εἰς δύο μαρμαρίνους κίονας καὶ ἀνατολικῶς εἰς δύο τοίχους». Διὰ τὴν τοιχοδομίαν τοῦ ναοῦ ἔγινε χρῆσις μεγάλων σκληρῶν ὀρθογωνίων ἀσβεστολίθων, οἱ ὁποῖοι ἐλήφθησαν «ἐξ ἀρχαίων μνημείων» προχριστιανικῆς ἐποχῆς. Αἱ ἀξιόλογοι τοιχογραφίαι τοῦ ναοῦ ἀνήκουν, ὅπως καὶ ὁ ναὸς, εἰς τὸ τέλος τοῦ 12ου μὲ ἀρχὰς τοῦ 13ου αἰῶνος, μεταγενέστεραι δὲ τοιχογραφίαι δευτερευούσης ποιότητος, ἀνήκουν εἰς τὸν 17ον αἰῶνα. Τὸ ὅτι ὁ ναὸς ἀρχικῶς ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν διασωθεῖσαν τοιχογραφίαν εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ τέμπλου εἰς τὸ δεξιὸν ἐπὶ τοῦ τοίχου-πессοῦ προσκυνητᾶριον, ἡ ὁποία εἰκονίζει, ἀμυδρῶς σήμερον, τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν τὴν ὁποίαν κοινωνεῖ τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων ὁ ἅγιος Ζωσιμᾶς, ὅστις εἰκονίζεται εἰς τὸ ἀπέναντι προσκυνητᾶριον ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ τοίχου-πессοῦ τοῦ τέμπλου. Τὸ καθολικόν, ἥτοι ὁ ναὸς οὗτος τῆς γυναικειᾶς μονῆς, περιεστοιχίζετο ἀπὸ κελλία, ἐλάχιστα ἐρείπια τῶν ὁποίων σφύζονται μέχρι σήμερον. Εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν βορείως τοῦ ναοῦ ἐπὶ τινος γηλόφου ὑπάρχουν ὑπολείμματα ναῦσκου τοῦ ἁγίου Λαζάρου, ὅστις ἦτο ναὸς τοῦ κοιμητηρίου τῆς μονῆς. Τὸ ὄνομα τῆς ὁσίας Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνη τὴν παράδοσιν ὅτι ἡ περὶ τὸν ναὸν μονὴ ἦτο γυναικειᾶ, ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὴν βορειότερον τῆς μονῆς Σαμαρίνας ὑπάρχουσαν ἄλλην, τῆς αὐτῆς χρονολογίας μονήν, ὀνομαζομένην Ἀνδρομονάστηρον, καλουμένην οὕτω ὡς μονήν ἀνδρῶν, ἃν καὶ σχετίζεται αὕτη, ἐκ παραδόσεως, μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικον Β' Παλαιολόγον τὸν Γέροντα (1282-1328), θεωρούμενον κτίτορα τοῦ ναοῦ καὶ τῆς μονῆς, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία Ἀνδρονικομονάστηρον, Μοναστήριον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ ὀνομασία τοῦ πλησίον τῆς μονῆς Σαμαρίνας χωρίου Καλογερόρραχη προῆλθε, χάριν εὐφωνίας, ἀπὸ τὴν λέξιν Καλογραιόρραχη, ἥτοι ράχη — βουνὸ τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὰς καλογραίας τῆς μονῆς Σαμαρίνας. Ἄν αὕτη ἡ ἄποψις εἶναι ἀληθής, τότε ὑπάρχει μία ἀκόμη ἔνδειξις, ἡ μᾶλλον ἀπόδειξις, περὶ τοῦ ὅτι ἡ μονὴ Σαμαρίνας ἦτο γυναικειᾶ⁵⁸.

58. Κωνσταντίνου Καλοκέρη, Βυζαντινὰ Ἐκκλησιαί τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, Θεσσαλονίκη, 1973, σελ. 49-84, καὶ σελ. 85-86. — Γ. Ἰ. Ἀν. Ἀναπλιώτης, Ἡ Μονὴ Ἀγίας Σαμαρίνας, ἐν Σημαία, Ἑφημερίς Καλαμάτας, τῆς 9 Μαρτίου 1973, σελ. 1.